МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.2314-сп
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Є. Є. Мусієнко

Керівник: професор кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор І. В. Татьянчикова

Рецензент _____
_____

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____»_____2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Мусієнко Єгору Євгеновичу

1. Тема роботи: «Соціально-педагогічний захист дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні»
керівник роботи Татьянчикова І. В., док. пед. наук, професор
затверджена наказом ЗНУ від «02» жовтня 2025 року № 1394-с

2. Строк подання студентом роботи: 26. 11. 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи:аналіз наукової літератури, матеріали виробничої практики

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) визначити сутність та особливості соціально-педагогічного захисту дітей; проаналізувати правові та соціальні аспекти статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні та виявити психолого-педагогічні особливості дітей ВПО в умовах війни; дослідити основні проблеми та потреби дітей ВПО у сфері соціально-педагогічного захисту шляхом емпіричного дослідження; розробити програму соціально-педагогічного захисту дітей ВПО в умовах війни, яка включає психологічну, освітню та соціальну підтримку; надати рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічного захисту дітей ВПО різного віку, враховуючи виклики воєнного часу.

5. Перелік графічного матеріалу: рисунок «Функції соціально-педагогічного захисту дітей»; таблиці «Психологічні потреби дітей ВПО залежно від вікової групи» та «Структура програми соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни».

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Заверико Н.В.	10.12.24 р.	10.12.24 р.
Розділ 1	Заверико Н.В.	22.01.25 р.	22.01.25 р.
Розділ 2	Заверико Н.В.	16.06.25 р.	16.06.25 р.
Висновки	Заверико Н.В.	11.10.25 р.	11.10.25 р.
Додатки	Заверико Н.В.	05.11.25 р.	05.01.25 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Написання вступу	грудень	виконано
3	Робота над першим розділом	січень-травень	виконано
4	Робота над другим розділом	червень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Написання додатків	листопад	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Мусієнко Є. Є.

Керівник роботи _____ Заверико Н. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Мацкевіч Ю. Р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 82 с., 1 рисунок, 2 таблиці, 67 джерел, 3 додатки.

Мета дослідження: розробити та обґрунтувати ефективні соціально-педагогічні заходи для забезпечення захисту дітей внутрішньо переміщених осіб різного віку в умовах війни в Україні.

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічного захисту дітей ВПО в умовах війни в Україні.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб у воєнний період.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури; систематизація та узагальнення даних нормативно-правових актів і наукових джерел; анкетування, опитування та інтерв'ю з дітьми ВПО, їхніми батьками, соціальними педагогами та шкільними психологами.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації теоретико-практичних підходів до соціально-педагогічного захисту дітей ВПО, а також у розробці рекомендацій щодо вдосконалення цього процесу з урахуванням сучасних викликів війни в Україні.

Практичне значення дослідження полягає в розробці програми соціально-педагогічного захисту дітей ВПО, яка може бути використана педагогами, психологами, соціальними працівниками та органами місцевої влади для організації підтримки дітей різного віку в умовах війни. Результати дослідження можуть бути застосовані для розробки державних і місцевих програм, спрямованих на інтеграцію та адаптацію дітей ВПО, а також для підготовки методичних матеріалів для фахівців.

ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ, БІЖЕНЕЦЬ, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА, СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ, ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА.

SUMMARY

Musiienko Ye. Ye. Social and Pedagogical Protection of Children of Internally Displaced Persons in the Conditions of War in Ukraine.

The qualification work consists of an introduction, 2 sections, findings, a list of references (67 items, 3 of them in a foreign language), 3 appendixes on 13 pages. The qualification work volume is 109 pages, 82 of them – main text.

The purpose of the study: to develop and substantiate effective socio-pedagogical measures to ensure the protection of children of internally displaced persons of different ages in the conditions of war in Ukraine.

Object of the study: the process of socio-pedagogical protection of children of IDPs in the conditions of war in Ukraine.

Subject of the study: content, forms and methods of socio-pedagogical protection of children of internally displaced persons during the war period.

The tasks of the qualification work*:*

1) to determine the essence and features of the socio-pedagogical protection of children;

2) to analyze the legal and social aspects of the status of internally displaced persons in Ukraine and to identify the psychological and pedagogical features of IDP children in wartime;

3) to investigate the main problems and needs of IDP children in the field of socio-pedagogical protection through empirical research;

4) to develop a program of socio-pedagogical protection of IDP children in wartime, which includes psychological, educational and social support;

5) to provide recommendations for improving the socio-pedagogical protection of IDP children of different ages, taking into account the challenges of wartime.

Research methods: theoretical: analysis of scientific literature to clarify the concept of socio-pedagogical protection and determine the psychological and pedagogical features of IDP children in war conditions; systematization and

generalization of data from regulatory legal acts and scientific sources to study the legal and social status of IDP children in Ukraine; empirical: questionnaires, surveys and interviews with IDP children, their parents, social educators and school psychologists to identify the main problems and needs in the field of socio-pedagogical protection.

The section 1 “Theoretical foundations of socio-pedagogical protection of children of internally displaced persons” the concept and essence of social and pedagogical protection of children are revealed, the features of the status of internally displaced persons in Ukraine are highlighted: legal and social aspects, the psychological and pedagogical features of children of internally displaced persons in war conditions are analyzed.

The section 2 “Experimental study of social and pedagogical protection of children of internally displaced persons in conditions of war in Ukraine” the main problems and needs of children of internally displaced persons in the field of social and pedagogical protection were identified, a program of social and pedagogical protection of children of internally displaced persons in war conditions was developed, and recommendations were provided for improving the social and pedagogical protection of children of internally displaced persons in war conditions.

The practical significance of the study lies in the development of a program for the social and pedagogical protection of IDP children, which can be used by teachers, psychologists, social workers and local authorities to organize support for children of all ages in war conditions. Recommendations for the implementation of mobile psychological teams, digital platforms for education, extracurricular activities and support for IDP families have practical value for implementation in educational institutions, community centers and temporary shelters. The results of the study can be used to develop state and local programs aimed at the integration and adaptation of IDP children, as well as to prepare methodological materials for specialists.

Keywords: protection, social protection, educational protection, social-educational protection of children, refugee, internally displaced person, social adaptation, psychological support.

ЗМІСТ

Вступ……..……...…..…… 8
Розділ 1. Теоретичні основи соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб…… 12
1.1. Поняття та сутність соціально-педагогічного захисту дітей……. 12
1.2. Особливості статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: правові та соціальні аспекти…… 25
1.3. Психолого-педагогічні особливості дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни…….. 35
Розділ 2. Експериментальне дослідження соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні…….. 47
2.1. Визначення основних проблем і потреб дітей внутрішньо переміщених осіб у сфері соціально-педагогічного захисту…… 47
2.2. Програма соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни…….. 67
2.3. Рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни……. 81
Висновки…….……..…. 87
Список використаних джерел……...…. 90
Додатки..……..……. 97

ВСТУП

Сучасна Україна переживає безпрецедентні виклики, спричинені війною, яка розпочалася у 2014 році та загострилася після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Цей збройний конфлікт призвів до масового переміщення населення, зокрема сімей із дітьми, які змушені залишати свої домівки, шукаючи безпечнішого місця проживання. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 2025 рік кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становить мільйони, значну частину з яких складають діти. Ці діти стикаються з численними труднощами, включаючи втрату стабільного середовища, розрив соціальних зв'язків та обмежений доступ до освіти і психологічної підтримки.

Діти ВПО є однією з найуразливіших груп населення, оскільки війна створює для них додаткові психоемоційні, соціальні та освітні бар'єри. Втрата звичного способу життя, розлука з рідними, зміна місця проживання та адаптація до нових умов можуть призводити до стресу, тривожності, а в деяких випадках – до серйозних психологічних травм. У таких умовах соціально-педагогічний захист набуває важливого значення, адже він спрямований на забезпечення психологічної стабільності, соціальної інтеграції та доступу до якісної освіти для дітей ВПО.

Соціально-педагогічний захист дітей ВПО передбачає комплексний підхід, який включає не лише освітні, а й психологічні та соціальні заходи. Він охоплює роботу педагогів, соціальних працівників, психологів, громадських організацій та державних установ, які спільно сприяють адаптації дітей до нових умов. У контексті війни в Україні цей процес ускладнений через нестачу ресурсів, перевантаженість освітньої системи та обмежену інфраструктуру в регіонах, що приймають ВПО.

Питання соціально-педагогічного захисту дітей ВПО тісно пов'язане з правовим статусом внутрішньо переміщених осіб, що досліджувалося в працях

українських науковців (Т. Анісімова, В. Стешенко, Н. Грабар, І. Ковалишина, О. Кузьменко, О. Сидоренко, В. Ткаченко та інших). Ці дослідження висвітлюють правові аспекти забезпечення захисту ВПО, включаючи доступ до соціальних гарантій та освітніх послуг. Водночас загальнотеоретичні засади соціальної роботи з цією категорією населення розглядалися в роботах Л. Тюптя, І. Іванова, М. Лукашевич, І. Мигович, О. Бандурки, Н. Кравченко та інших, які аналізували принципи організації соціальної підтримки в умовах кризових ситуацій.

Окремої уваги заслуговують праці, присвячені безпосередньо соціальній роботі з дітьми ВПО та іншими групами мігрантів. Зокрема, О. Малиновська, Т. Звєрєва, Л. Волинець та інші досліджували практичні аспекти соціальної роботи, акцентуючи на психологічній підтримці та соціалізації дітей у нових умовах. Питання міграційних процесів, їхньої класифікації та впливу на суспільство розглядалися в працях соціологів і філософів, таких як Н. Гринда, А. Дмитрієв, В. Іноземцев, О. Мазін, Є. Макознак, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, О. Ровенчак, А. Сові, В. Шелюк, О. Позняк, І. Шевчук та інші. Ці роботи створюють теоретичну основу для розуміння соціально-педагогічних потреб дітей ВПО в контексті міграційних процесів, викликаних війною.

Нормативно-правова база України, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», визначає основні права та гарантії для ВПО, включаючи дітей. Проте практична реалізація цих норм часто стикається з проблемами, такими як недостатнє фінансування, брак кваліфікованих фахівців та низька координація між різними інституціями. Це актуалізує необхідність розробки ефективних соціально-педагогічних стратегій, які б враховували специфіку воєнного часу.

Дослідження соціально-педагогічного захисту дітей ВПО є важливим не лише з наукової, а й із суспільної точки зору. Відсутність своєчасної та якісної підтримки може мати довгострокові негативні наслідки, такі як погіршення психічного здоров’я дітей, зниження їхньої академічної успішності та проблеми з соціалізацією. У зв’язку з цим виникає потреба у систематизації теоретичних

знань та аналізі практичного досвіду для створення ефективних моделей захисту.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку нових підходів до організації соціально-педагогічного захисту дітей ВПО в умовах війни в Україні, приділяючи особливу увагу психолого-педагогічним особливостям цієї категорії дітей, а також ролі закладів освіти та громадських організацій у забезпеченні їхньої підтримки.

Мета дослідження: розробити та обґрунтувати ефективні соціально-педагогічні заходи для забезпечення захисту дітей внутрішньо переміщених осіб різного віку в умовах війни в Україні.

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічного захисту дітей ВПО в умовах війни в Україні.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб у воєнний період.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність та особливості соціально-педагогічного захисту дітей.
2. Проаналізувати правові та соціальні аспекти статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні та виявити психолого-педагогічні особливості дітей ВПО в умовах війни.
3. Дослідити основні проблеми та потреби дітей ВПО у сфері соціально-педагогічного захисту шляхом емпіричного дослідження.
4. Розробити програму соціально-педагогічного захисту дітей ВПО в умовах війни, яка включає психологічну, освітню та соціальну підтримку.
5. Надати рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічного захисту дітей ВПО різного віку, враховуючи виклики воєнного часу.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз наукової літератури для уточнення поняття соціально-педагогічного захисту та визначення психолого-педагогічних особливостей дітей ВПО в умовах війни; систематизація та узагальнення даних

нормативно-правових актів і наукових джерел для вивчення правового та соціального статусу дітей ВПО в Україні;

- емпіричні: анкетування, опитування та інтерв'ю з дітьми ВПО, їхніми батьками, соціальними педагогами та шкільними психологами для виявлення основних проблем і потреб у сфері соціально-педагогічного захисту.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні розуміння сутності соціально-педагогічного захисту дітей ВПО в умовах війни шляхом систематизації наукових підходів до визначення їхніх психоемоційних, соціальних і освітніх потреб. Дослідження уточнює понятійний апарат, зокрема категорії «соціально-педагогічний захист» і «діти ВПО», а також розкриває особливості впливу воєнного контексту на їхній розвиток.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації теоретико-практичних підходів до соціально-педагогічного захисту дітей ВПО, а також у розробці рекомендацій щодо вдосконалення цього процесу з урахуванням сучасних викликів війни в Україні.

Практичне значення дослідження полягає в розробці програми соціально-педагогічного захисту дітей ВПО, яка може бути використана педагогами, психологами, соціальними працівниками та органами місцевої влади для організації підтримки дітей різного віку в умовах війни. Рекомендації щодо впровадження мобільних психологічних бригад, цифрових платформ для освіти, позашкільних заходів і підтримки сімей ВПО мають практичну цінність для реалізації в освітніх закладах, громадських центрах і тимчасових притулках. Результати дослідження можуть бути застосовані для розробки державних і місцевих програм, спрямованих на інтеграцію та адаптацію дітей ВПО, а також для підготовки методичних матеріалів для фахівців.

.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Поняття та сутність соціально-педагогічного захисту дітей

Соціально-педагогічний захист дітей є ключовим елементом забезпечення їхнього благополуччя, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як війна в Україні. Це поняття охоплює комплекс заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для соціалізації, освіти та психоемоційного розвитку дитини. У контексті роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб (ВПО) соціально-педагогічний захист набуває особливого значення, оскільки спрямований на подолання наслідків травматичних подій, спричинених воєнними діями. Для ґрунтовного аналізу визначимо сутність соціально-педагогічного захисту, його основні компоненти, принципи та функції, а також розмежуємо його від суміжних понять.

Визначення поняття «соціально-педагогічний захист» у науковій літературі має різні інтерпретації, що відображають його міждисциплінарний характер.

У сучасному тлумачному словнику української мови поняття «захист» визначається як: «1) забезпечення безпеки, підтримка чи заступництво; 2) представництво та відстоювання інтересів особи в судовому процесі» [55, с. 192]. Таким чином, захист охоплює комплекс заходів, передбачених законодавством, спрямованих на відновлення чи збереження порушених прав. У ширшому контексті захист включає дії, спрямовані на створення безпечних умов для життя, діяльності та розвитку особи, що є основою для розуміння соціально-педагогічного захисту [37].

Поняття «соціальний захист» у науковій літературі розглядається як система заходів, спрямованих на забезпечення соціальної безпеки та підтримки

громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Поняття «соціальний захист» у науковій літературі трактується як багатогранна система заходів, спрямованих на підтримку громадян у складних життєвих обставинах та забезпечення їхньої соціальної безпеки. За О. Мачульською, соціальний захист у широкому сенсі – це діяльність держави, спрямована на формування умов для розвитку повноцінної особистості, нейтралізацію негативних факторів, що впливають на людину, та створення можливостей для самореалізації й утвердження в житті. Вона також зазначає, що соціальний захист включає гарантії з охорони праці, здоров'я, навколишнього середовища, мінімальної оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини та функціонування держави. М. Буянова підкреслює, що соціальний захист виходить за межі права соціального забезпечення, охоплюючи норми трудового, цивільного, сімейного, житлового та екологічного права, що забезпечують комплексний підхід до підтримки громадян. М. Захаров і Е. Тучкова трактують соціальний захист як універсальну систему, яка охоплює не лише класичні соціальні ризики, такі як старість, інвалідність, втрата годувальника чи тимчасова непрацездатність, а й сучасні виклики, пов'язані з ринковими відносинами, зокрема обмеження в участі в суспільному житті через важке соціальне становище, що особливо актуально для дітей з інвалідністю та їхніх сімей. В. Шайхатдінов визначає соціальний захист як діяльність держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і підприємств, спрямовану на створення сприятливого середовища, охорону материнства і дитинства, забезпечення здоров'я, професійної підготовки, зайнятості, регулювання доходів, забезпечення житлом і захист права власності [37]. Представники львівської наукової школи, зокрема П. Пилипенко, В. Бурак та С. Синчук, наголошують, що соціальний захист є окремою сферою суспільних відносин, яка забезпечує достатні можливості для всебічного розвитку особи та її нормальної життєдіяльності в державно організованому суспільстві [38]. У контексті дітей соціальний захист передбачає створення умов для їхньої безпеки, захист від дискримінації,

насильства чи експлуатації, забезпечення доступу до соціальних послуг, таких як медична допомога, соціальні виплати, житло, а також підтримку сімей, зокрема малозабезпечених або тих, що виховують дітей-сиріт. Наприклад, це може включати програми соціальної допомоги, забезпечення пільг для сімей із дітьми з особливими потребами чи організацію соціальних центрів для підтримки дітей у кризових ситуаціях. На відміну від соціально-педагогічного захисту, соціальний захист має ширший фокус, охоплюючи всі вразливі групи населення, і здебільшого не включає педагогічний компонент, такий як освіта чи виховання, що є ключовим для розвитку дитини.

Соціально-педагогічний захист, натомість, є більш спеціалізованим поняттям, яке інтегрує соціальні та педагогічні аспекти. Згідно з Т. Звєрєвою, соціально-педагогічний захист дітей передбачає комплексну систему заходів, спрямованих на забезпечення їхніх прав, соціальну адаптацію та підтримку в освітньому процесі [53]. Л. Волинець наголошує, що цей захист включає як соціальні, так і педагогічні аспекти, спрямовані на створення безпечного середовища для розвитку дитини [50]. О. Бандурка розглядає соціально-педагогічний захист як інтегративний процес, що поєднує правові, психологічні та освітні компоненти для підтримки дітей у кризових ситуаціях [2]. Зарубіжні дослідники, такі як П. Босс, Дж. Вуд, Р. Мідлмен та ін. акцентують на ролі соціально-педагогічного захисту в подоланні стресових ситуацій, спричинених зміною соціального середовища [22]. В. Гуріч соціально-педагогічний захист визначає як систему цілеспрямованих дій, що включають превентивні, захисні та реабілітаційні заходи для забезпечення прав дітей [12]. Аналогічно, Ж. Петрочко підкреслює, що соціально-педагогічний захист спрямований на створення умов для реалізації прав дитини на освіту, безпеку та соціальну інтеграцію [36].

У дослідженні О. Чернета соціально-педагогічний захист розглядається як процес, що забезпечує соціалізацію дітей через створення сприятливого освітнього середовища та захист їхніх прав, із особливим акцентом на підтримку дітей у складних життєвих ситуаціях [62]. О. Безпалько акцентує на

соціально-педагогічному захисті як на системі заходів, що поєднують соціальну підтримку, захист прав і педагогічні методи для забезпечення розвитку дитини в умовах криз [3]. У підручнику Н. Рудкевич соціально-педагогічний захист визначається як комплексна діяльність, спрямована на забезпечення прав дитини, її соціальної адаптації та освітнього розвитку, з особливим акцентом на превентивні заходи та підтримку вразливих груп [47].

Порівнюючи ці підходи, можна виділити кілька ключових аспектів. По-перше, усі джерела підкреслюють міждисциплінарний характер соціально-педагогічного захисту, який поєднує соціальні (захист прав, соціалізація) та педагогічні (освіта, виховання) компоненти, створюючи цілісну систему підтримки дитини. По-друге, в одних працях акцентується на адаптації дітей до нових умов у кризових ситуаціях, що є важливим для подолання викликів, пов’язаних із втратою звичного середовища. По-третє, в інших джерелах наголошується на превентивних заходах, таких як профілактика девіантної поведінки та підтримка освітнього процесу, що сприяє стабільності розвитку дитини. По-четверте, деякі автори підкреслюють роль соціально-педагогічного захисту в соціалізації через освіту, що є критично важливим для забезпечення безперервності навчання. По-п’яте, окремі джерела акцентують на правовому аспекті, пов’язуючи соціально-педагогічний захист із міжнародними та національними нормами, що підкреслює важливість правового забезпечення захисту.

На основі аналізу наукових джерел можна сформулювати власне визначення: соціально-педагогічний захист дітей – це комплексна система заходів, що поєднує соціальні (захист прав, соціалізація, інтеграція в суспільство) та педагогічні (освіта, виховання, розвиток) компоненти, спрямована на забезпечення благополуччя дитини, її психоемоційної стабільності та адаптації до складних життєвих обставин, зокрема в умовах війни. Це визначення враховує специфіку роботи з дітьми, для яких важливими є не лише освітні, а й психологічні та соціальні аспекти підтримки.

Для розмежування соціально-педагогічного захисту від суміжних понять

необхідно окреслити його межі. Соціальний захист, як зазначає О. Малиновська, зосереджується переважно на матеріальній підтримці та забезпеченні соціальних гарантій (наприклад, виплати, житло), тоді як соціально-педагогічний захист акцентує на освітніх і виховних аспектах, спрямованих на розвиток особистості дитини [27]. Психологічна підтримка, за визначенням Л. Тюптя, фокусується на подоланні емоційних і психологічних травм, але не завжди включає педагогічний компонент [59]. Педагогічна допомога, своєю чергою, обмежується освітнім процесом і не охоплює ширших соціальних питань, таких як інтеграція в нове середовище.

Соціально-педагогічний захист вирізняється інтегративним підходом, що поєднує ці аспекти. Наприклад, у статті О. Чернета підкреслюється, що соціально-педагогічний захист включає не лише захист прав, а й створення умов для соціалізації через освіту та виховання, що є критично важливим для дітей у кризових ситуаціях [62]. У Ж. Петрочко також зазначається, що соціально-педагогічний захист передбачає міждисциплінарну взаємодію між педагогами, соціальними працівниками та психологами для забезпечення цілісної підтримки дитини [36].

Сутність соціально-педагогічного захисту полягає в його багатофункціональності та орієнтації на комплексну підтримку дитини. Він включає захисну функцію (гарантія безпеки та прав, відповідно до Конвенції ООН про права дитини), адаптаційну (допомога в інтеграції до нового соціального середовища), освітню (забезпечення доступу до навчання), профілактичну (запобігання психологічним і соціальним проблемам) та реабілітаційну (відновлення психоемоційного стану). Ці функції реалізуються через скоординовану роботу різних фахівців, що є особливо важливим для дітей, які зазнають значних стресових впливів. У дослідженнях багатьох науковців акцентується на ролі соціально-педагогічного захисту в забезпеченні соціалізації дітей через освітнє середовище, що дозволяє їм адаптуватися до нових умов життя.

Сутність соціально-педагогічного захисту дітей полягає в його

комплексному підході до забезпечення благополуччя дитини через інтеграцію соціальних і педагогічних заходів. Цей процес спрямований на створення сприятливих умов для гармонійного розвитку, соціалізації та освіти дітей, особливо тих, хто перебуває в складних життєвих обставинах [36]. Для повного розкриття сутності соціально-педагогічного захисту необхідно розглянути його основні компоненти, мету та нормативно-правову основу, яка підтримує цей процес.

Соціально-педагогічний захист включає два ключові компоненти: соціальний і педагогічний. Соціальний компонент передбачає забезпечення прав дітей, закріплених у міжнародних і національних нормативних актах. Він охоплює доступ до соціальних послуг, зокрема медичної допомоги, соціальних виплат, житлових умов, а також сприяння інтеграції в суспільство. Цей компонент спрямований на усунення соціальних бар'єрів, таких як ізоляція, дискримінація чи обмеження доступу до ресурсів, через організацію соціальних програм, консультацій для сімей і заходів, що сприяють соціальним зв'язкам. Педагогічний компонент зосереджений на створенні умов для навчання, виховання та розвитку особистості дитини. Він включає забезпечення доступу до якісної освіти, організацію виховних заходів для формування моральних цінностей і підтримку індивідуальних здібностей через адаптовані освітні програми та творчу діяльність. Цей компонент сприяє інтелектуальному та емоційному розвитку дитини, допомагаючи їй реалізувати свій потенціал.

Мета соціально-педагогічного захисту полягає у сприянні гармонійному розвитку дитини, подоланні соціальних і психологічних бар'єрів та забезпеченні її благополуччя. Гармонійний розвиток охоплює фізичний, інтелектуальний, емоційний і соціальний аспекти, дозволяючи дитині досягти самореалізації. Подолання соціальних та психологічних бар'єрів передбачає підтримку в подоланні стресу, тривожності чи травм. Забезпечення благополуччя включає створення безпечного, стабільного середовища, де дитина відчуває захист і повагу до своїх прав.

Нормативно-правова основа соціально-педагогічного захисту дітей

ґрунтується на міжнародних і національних зобов'язаннях України. Концептуальні засади державної політики щодо захисту прав дітей беруть початок із міжнародної Конвенції про права дитини, ратифікованої Україною в 1991 році. Історично міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей розпочалося з утворення в 1923 році Міжнародного союзу порятунку дітей, який розробив Женевську декларацію – перший міжнародний акт, що забороняв примусову дитячу працю, торгівлю дітьми та рабство. Ця декларація встановила п'ять основних принципів, які стали основою для Конвенції ООН про права дитини, прийнятої в умовах світової кризи після Другої світової війни. Ратифікувавши Конвенцію, Україна взяла на себе зобов'язання забезпечувати комплекс соціальних прав дітей, що є обов'язковими як перед кожною дитиною, так і перед міжнародною спільнотою [17]. Ці зобов'язання створюють правову основу для соціально-педагогічного захисту, спрямованого на забезпечення безпеки, освіти та соціальної інтеграції дітей.

Соціально-педагогічний захист особистості розглядається науковцями з позицій різних наукових підходів, які дозволяють розкрити його багатогранність і міждисциплінарний характер [12; 14; 16; 60]. Основними підходами є системний, діяльнісний, соціалізаційний, аксіологічний, особистісно орієнтований та компетентнісний. Кожен із них має свої особливості та робить акцент на різних аспектах соціально-педагогічного захисту дітей.

1. Системний підхід розглядає соціально-педагогічний захист як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, що включають соціальні, педагогічні, психологічні та правові компоненти. Він наголошує на необхідності скоординованої взаємодії між педагогами, соціальними працівниками, психологами та державними установами для створення комплексної системи підтримки дитини. У наукових працях підкреслюється, що соціально-педагогічний захист є системним процесом, який інтегрує різні види діяльності для забезпечення прав і благополуччя дітей, акцентуючи на взаємодії освітніх і соціальних інститутів [60].

2. Діяльнісний підхід зосереджується на активній участі дитини в процесі соціально-педагогічного захисту. Він передбачає, що захист реалізується через залучення дітей до освітньої, виховної та соціальної діяльності, що сприяє їхньому розвитку та формуванню соціальних навичок. Ю. Жданович зазначає, що діяльнісний підхід сприяє активізації дитини через участь у групових заняттях, творчих проєктах чи соціальних ініціативах, що допомагають формувати відповідальність і адаптивність [14].

3. Соціалізаційний підхід акцентує на ролі соціально-педагогічного захисту в процесі інтеграції дитини в суспільство. Він спрямований на формування соціальних навичок, засвоєння норм і цінностей через освіту та виховання. У літературі підкреслюється, що соціально-педагогічний захист допомагає дитині адаптуватися до соціального середовища через створення сприятливих умов для навчання та спілкування, що є важливим для її соціалізації.

4. Аксіологічний підхід розглядає соціально-педагогічний захист через призму цінностей, таких як гуманізм, справедливість і повага до прав дитини. Він передбачає, що захист має ґрунтуватися на цінностях, які ставлять дитину в центр уваги, забезпечуючи її гідність і право на розвиток. Аксіологічний підхід формує етичну основу для роботи педагогів і соціальних працівників, орієнтуючи їх на створення безпечного та підтримуючого середовища [12].

5. Особистісно-орієнтований підхід наголошує на врахуванні індивідуальних особливостей і потреб кожної дитини. Індивідуалізовані програми, консультації та психологічна підтримка є ключовими елементами цього підходу, дозволяючи ефективно реагувати на унікальні виклики, з якими стикається дитина. Цей підхід передбачає адаптацію заходів захисту до психологічних, соціальних і освітніх потреб, що сприяє гармонійному розвитку.

6. Компетентнісний підхід зосереджується на розвитку у дітей ключових компетентностей, необхідних для їхньої соціалізації та самореалізації. Він передбачає формування соціальних, комунікативних, навчальних і громадянських компетентностей через соціально-педагогічні заходи. Цей підхід

сприяє розвитку навичок самостійності, критичного мислення та взаємодії з суспільством, що є важливим для майбутнього успіху дитини [16].

Ці підходи взаємодоповнюють один одного, створюючи комплексну теоретичну основу для соціально-педагогічного захисту. Системний підхід забезпечує цілісність, діяльнісний сприяє активності дитини, соціалізаційний фокусується на інтеграції в суспільство, аксіологічний підкреслює ціннісну основу, особистісно орієнтований враховує індивідуальність, а компетентнісний сприяє розвитку навичок. Разом вони дозволяють розробляти ефективні стратегії підтримки дітей у різних умовах.

Соціально-педагогічний захист дітей ґрунтується на ключових принципах, які забезпечують його ефективність і орієнтацію на потреби дитини. Ці принципи включають гуманізм, індивідуальний підхід, комплексність, конфіденційність і безпеку.

1. Гуманізм передбачає орієнтацію на інтереси, потреби та гідність дитини як центральну цінність соціально-педагогічного захисту. Цей принцип забезпечує повагу до прав дитини, її індивідуальності та унікального досвіду, сприяючи створенню підтримувального середовища. У кризових ситуаціях, таких як економічні труднощі чи сімейні конфлікти, гуманізм проявляється у наданні пріоритету емоційній підтримці, турботі та забезпеченні базових потреб дитини, що допомагає їй відчувати себе захищеною.

2. Індивідуальний підхід полягає у врахуванні унікальних психологічних, соціальних і освітніх особливостей кожної дитини. Він передбачає адаптацію заходів до її віку, стану здоров’я, рівня розвитку та особистих обставин. У кризових ситуаціях цей принцип є критично важливим, оскільки діти можуть мати різний досвід травм, наприклад, втрату близьких чи зміну середовища, що вимагає індивідуалізованих програм психологічної чи освітньої підтримки.

3. Комплексність забезпечує поєднання соціальних, психологічних і педагогічних заходів для цілісної підтримки дитини. Цей принцип передбачає співпрацю між педагогами, соціальними працівниками, психологами та іншими

фахівцями для вирішення різноманітних проблем дитини. У кризових ситуаціях комплексність проявляється у одночасному наданні психологічної допомоги, доступу до освіти та соціальних послуг, що сприяє подоланню бар'єрів і стабілізації стану дитини.

4. Конфіденційність і безпека гарантують захист особистих даних дитини та створення безпечного середовища для її розвитку. Конфіденційність забезпечує довіру до фахівців, а безпека – фізичний і психологічний захист від загроз. У кризових ситуаціях, де діти можуть бути вразливими до насильства чи дискримінації, ці принципи реалізуються через створення захищених просторів, таких як консультаційні центри чи безпечні навчальні заклади, і суворе дотримання етичних норм у роботі з інформацією [1].

Розглянуті принципи застосовуються до дітей у кризових ситуаціях шляхом створення гнучких і скоординованих систем підтримки. Наприклад, у разі сімейних криз чи стихійних лих гуманізм і індивідуальний підхід допомагають адаптувати підтримку до потреб конкретної дитини, комплексність забезпечує доступ до освіти та психологічної допомоги, а конфіденційність і безпека створюють умови для довіри та захисту.

Соціально-педагогічний захист виконує низку функцій, які забезпечують всебічну підтримку дитини в різних сферах її життя. Основними функціями виступають: захисна, адаптаційна, освітня, профілактична та реабілітаційна (рис. 1.1.).

Захисна функція спрямована на забезпечення безпеки та захист прав дитини, гарантованих міжнародними і національними нормами, такими як Конвенція ООН про права дитини. Вона включає захист від насильства, дискримінації чи експлуатації, а також забезпечення базових потреб, таких як житло, харчування та медична допомога. У кризових ситуаціях ця функція реалізується через правову підтримку, наприклад, оформлення соціальних виплат чи захист від небезпечних умов.

Адаптаційна функція сприяє інтеграції дитини в нове соціальне середовище, допомагаючи їй подолати бар'єри, пов'язані зі зміною місця

проживання, втратою соціальних зв'язків чи іншими кризовими обставинами. Вона включає організацію соціальних заходів, групової роботи чи консультацій, що сприяють формуванню нових зв'язків і адаптації до нових умов.

Рисунок 1.1. – Функції соціально-педагогічного захисту дітей.

Освітня функція забезпечує доступ до якісної освіти та підтримку навчального процесу. Вона передбачає створення умов для безперервного навчання, використання адаптованих освітніх програм і підтримку розвитку інтелектуальних здібностей дитини. У кризових ситуаціях ця функція допомагає дітям відновити навчальний процес, наприклад, через дистанційне навчання чи спеціальні освітні програми.

Профілактична функція спрямована на запобігання психологічним і соціальним проблемам, таким як девіантна поведінка, тривожність чи ізоляція. Вона включає проведення просвітницьких заходів, тренінгів із розвитку соціальних навичок і раннє виявлення потенційних ризиків. У кризових ситуаціях профілактика допомагає зменшити вплив стресових факторів на психоемоційний стан дитини.

Реабілітаційна функція зосереджена на відновленні психоемоційного стану дітей, які зазнали травм унаслідок кризових ситуацій. Вона включає

психологічну підтримку, терапевтичні заняття та заходи, спрямовані на відновлення впевненості та емоційної стабільності. Ця функція є ключовою для дітей, які пережили втрати чи інші травматичні події [29].

Ці функції взаємопов’язані та реалізуються через скоординовану роботу фахівців, забезпечуючи комплексну підтримку дитини в кризових ситуаціях.

Як вже зазначалося соціально-педагогічний захист дітей є міждисциплінарним процесом, який залежить від скоординованої роботи різних фахівців, кожен із яких виконує специфічні функції для забезпечення всебічної підтримки дитини. Основними учасниками цього процесу є педагоги, соціальні працівники та психологи, чиї ролі взаємодоповнюють одна одну, створюючи комплексний підхід до захисту прав, соціалізації та розвитку дітей.

Педагоги відіграють ключову роль у забезпеченні освітнього компонента соціально-педагогічного захисту. Вони відповідають за організацію навчального процесу, створення умов для безперервної освіти та виховання дітей. Педагоги розробляють адаптовані освітні програми, враховуючи індивідуальні потреби дітей, сприяють формуванню моральних цінностей і соціальних навичок через виховні заходи. У кризових ситуаціях педагоги також допомагають дітям адаптуватися до нового навчального середовища, наприклад, через організацію інклюзивних занять чи позакласних заходів, що сприяють соціалізації.

Соціальні працівники зосереджені на соціальному компоненті захисту, забезпечуючи доступ дітей до соціальних послуг, таких як медична допомога, соціальні виплати чи житлові умови. Вони працюють із сім’ями, допомагаючи вирішувати соціально-побутові проблеми, сприяють інтеграції дітей у суспільство та координують взаємодію з державними органами й громадськими організаціями. У кризових ситуаціях соціальні працівники відіграють важливу роль у захисті прав дітей, забезпечуючи їхню безпеку та підтримку в подоланні соціальних бар’єрів, таких як ізоляція чи дискримінація.

Психологи відповідають за психоемоційну підтримку дітей, допомагаючи подолати наслідки стресу, травм чи тривожності. Вони проводять індивідуальні

та групові консультації, терапевтичні заняття, спрямовані на відновлення психологічного благополуччя, і розробляють стратегії для профілактики психологічних проблем. У кризових ситуаціях психологи працюють над реабілітацією дітей, які зазнали емоційних потрясінь, допомагаючи їм відновити впевненість і адаптуватися до нових умов.

Міждисциплінарний характер соціально-педагогічного захисту полягає у тісній взаємодії між цими фахівцями, що дозволяє комплексно вирішувати потреби дитини. Наприклад, педагоги можуть співпрацювати з психологами для створення індивідуальних навчальних планів, які враховують психоемоційний стан дитини, тоді як соціальні працівники забезпечують доступ до ресурсів, необхідних для реалізації цих планів. Такий підхід гарантує, що соціально-педагогічний захист охоплює всі аспекти життя дитини – від освіти та виховання до соціальної інтеграції та психологічної підтримки, що є особливо важливим у кризових ситуаціях.

Таким чином, соціально-педагогічний захист дітей є комплексним і міждисциплінарним процесом, який поєднує соціальні та педагогічні заходи для забезпечення прав, соціалізації, освіти та психоемоційного благополуччя дитини. Його сутність полягає в інтегративному підході, що враховує індивідуальні потреби дітей та базується на міжнародних і національних нормативних актах. Відмінність соціально-педагогічного захисту від соціального захисту полягає в акценті на освітньо-виховному компоненті, який сприяє гармонійному розвитку особистості через навчання, виховання та соціальну адаптацію.

Реалізація соціально-педагогічного захисту залежить від скоординованої роботи педагогів, соціальних працівників і психологів, що підкреслює його міждисциплінарний характер. Завдяки підходам та принципам соціально-педагогічний захист забезпечує цілісну підтримку дітей, сприяючи їхній інтеграції в суспільство, подоланню психологічних і соціальних бар’єрів та створенню умов для повноцінного розвитку.

1.2. Особливості статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: правові та соціальні аспекти

Статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні набув особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, що призвела до значного зростання кількості осіб, змушених покинути свої домівки через збройний конфлікт, окупацію чи порушення прав людини. Правові та соціальні аспекти захисту ВПО регулюються національним законодавством і міжнародними нормами, зокрема Конвенцією ООН про права дитини, і спрямовані на забезпечення їхніх базових прав, соціальної інтеграції та психоемоційної підтримки, особливо для дітей, які є однією з найбільш вразливих груп у кризових ситуаціях.

Термін «переміщена особа» увійшов у вжиток у Європі під час Другої світової війни, коли приблизно 10 мільйонів людей були змушені залишити свої домівки через примусову працю, депортацію чи переслідування за расовими, релігійними або політичними мотивами. У сфері соціальної роботи поняття «переміщені особи» часто асоціюється з вимушеними мігрантами, які покинули місця постійного проживання через обставини, що не залежать від їхньої волі [10].

Поняття «біженець» часто помилково вживається як синонім до терміну «внутрішньо переміщена особа». Однак, відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року, до якої Україна приєдналася у 2002 році, застосування терміну «біженець» до громадян України, які не залишили межі країни, є некоректним [19]. Біженці – це особи, які покинули свою державу через переслідування чи загрозу життю, тоді як внутрішньо переміщені особи залишаються в межах України, але були змушені залишити місце проживання через конфлікти, окупацію чи інші кризові обставини. Така різниця спричиняє термінологічну плутанину між загальною категорією осіб, які змінили місце проживання в межах країни, та юридично визначеною групою біженців, які мають право на міжнародний захист [53].

Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» окреслює спільні й відмінні риси понять «біженець» і «внутрішньо переміщена особа».

Обидві категорії мають спільну ознаку – вимушене переміщення з місця постійного проживання під впливом об'єктивних обставин, зокрема збройного конфлікту, переслідувань, порушень прав людини чи надзвичайних ситуацій.

Водночас між цими поняттями існують принципові відмінності. Насамперед вони пов’язані з питанням громадянства: внутрішньо переміщена особа не залишає меж своєї країни й залишається її громадянином, тоді як біженець перетинає державний кордон і шукає захисту в іншій країні, часто не маючи громадянства держави, що його приймає. Також різниться джерело захисту: внутрішньо переміщена особа очікує допомоги й підтримки від держави, громадянином якої вона є, тоді як біженець звертається за міжнародним захистом, оскільки не почувається в безпеці в межах своєї країни. Відповідно, внутрішньо переміщені особи залишаються в межах юрисдикції національного законодавства, а біженці підпадають під дію міжнародно-правових норм і юрисдикцію держави, що надала їм притулок [39].

У внутрішньо переміщених осіб травматичні переживання, спричинені воєнними подіями та вимушеним переселенням, у багатьох випадках можуть трансформуватися у стійкий травматичний синдром. Такий стан часто супроводжується глибокими внутрішніми конфліктами, почуттям втрати, скорботою, тривогою, провиною, агресією та зневірою. Як наслідок, у постраждалих може формуватися недовіра й підозрілість до будь-яких форм запропонованої допомоги [8; 20].

Таким чином, внутрішньо переміщена особа – це громадянин України (або інша особа, що легально перебуває на її території), який унаслідок надзвичайних або небезпечних умов, таких як війна, збройний конфлікт, насильство чи стихійні лиха, змушений залишити своє постійне місце проживання, не перетинаючи державного кордону.

ВПО належать до категорії населення, яке зазнало внутрішньої міграції

через непередбачувані обставини, такі як збройні конфлікти, природні катастрофи чи техногенні аварії, що змусили їх покинути місця постійного проживання.

З початком збройного конфлікту на сході України та окупацією Криму в 2014 році термін «внутрішньо переміщена особа» отримав офіційне визнання в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII [40]. Цей законодавчий акт заклав основу для створення нормативної бази, спрямованої на забезпечення прав, свобод і законних інтересів ВПО в Україні, гарантуючи їм захист і підтримку в умовах кризи.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (в редакції 2022 року), внутрішньо переміщеною особою вважається громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка на законних підставах перебуває в Україні та має право на постійне проживання, але була змушена покинути своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, масові прояви насильства, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру [40].

У науковій літературі представлено різні теоретичні підходи до визначення поняття «внутрішньо переміщені особи» (ВПО). Зокрема, Г. Гудвін-Гілл характеризує ВПО як «осіб, які змушені поспішно залишати свої домівки через збройні конфлікти, внутрішні заворушення, систематичні порушення прав людини чи природні катастрофи, але залишаються в межах своєї країни» [43, с. 112].

З точки зору ресурсного підходу, «вимушене переміщення супроводжується втратою або зменшенням доступу до накопичених ресурсів: житла, іншого нерухомого та рухомого майна, комунальної інфраструктури, ринку праці, дружніх, сімейних та інших соціальних зв’язків тощо. Втрати можуть бути отримані як до і під час міграції, так і після, у новому соціокультурному середовищі» [67, с. 7].

На думку М. Ніколайчука, «Внутрішньо переміщені особи – це унікальна група населення, що є об’єктом міграційної політики, із специфічними потребами, індивідуальними особливостями та залежністю від впливу зовнішніх факторів» [66, с. 109].

О. Тараненко наголошує, що «визначення соціального статусу ВПО ускладнюється через невідповідність української законодавчої бази сучасним викликам. Хоча перші нормативні акти, ухвалені у 2014 році, формально закріпили статус ВПО, вони не передбачали ефективних механізмів для його практичної реалізації. На сьогодні ключовою проблемою залишається інтеграція ВПО у громади за місцем тимчасового проживання, а також забезпечення безперешкодного доступу до їхніх прав і свобод як громадян України» [56, с. 71-72].

Питання статусу біженців і переміщених осіб, перебуває в центрі уваги багатьох зарубіжних й українських науковців.

Згідно зі Словником української мови, термін «переселенець» позначає особу, яка самостійно перемістилася або була переселена до іншого місця проживання [52]. В українських наукових джерелах для таких осіб використовують терміни «внутрішній мігрант», «внутрішній біженець», «вимушений мігрант» або «вимушений переселенець». Узагальнено, до цих категорій належать громадяни України, які через воєнну агресію були змушені залишити свої постійні місця проживання, але залишилися в межах державного кордону.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) класифікує вимушених мігрантів на кілька категорій, «зокрема внутрішньо переміщених осіб, яких також називають внутрішніми вимушеними мігрантами, біженців та осіб, які шукають притулку за межами своєї країни (зовнішні або міжнародні мігранти). ВПО – це особи, які змушені залишити свої домівки через конфлікти, насильство чи катастрофи, але залишаються в межах своєї держави. Біженці та шукачі притулку, натомість, перетинають державні кордони, прагнучи захисту від переслідувань чи небезпеки, що відповідає міжнародним правовим

нормам» [24, с. 46].

А. Камперман визначає внутрішньо переміщену особу як індивіда, який через раптові обставини, такі як збройні конфлікти, внутрішні заворушення, систематичні порушення прав людини або природні катастрофи, змушений терміново залишити свій дім, залишаючись при цьому в межах своєї країни [65].

Ю. Кривенко характеризує ВПО як осіб, які покинули місця постійного проживання, щоб уникнути наслідків збройних конфліктів, природних чи техногенних катастроф [21]. Дослідник підкреслює, що ВПО стикаються з низкою соціальних і психологічних викликів, які ускладнюють їхню адаптацію до нових умов.

Дослідники Інституту психології імені Г. С. Костюка визначають внутрішньо переміщених осіб як людей, які були змушені залишити свої місця постійного проживання через загрози, спричинені збройними конфліктами, проявами загального насильства, порушеннями прав людини, а також природними чи техногенними катастрофами, такими як повені, землетруси чи аварії на промислових об’єктах. На відміну від біженців, ці особи не перетинають міжнародно визнані державні кордони своєї країни, залишаючись у межах її території, але потребують підтримки для адаптації до нових умов проживання, відновлення соціальних зв’язків і забезпечення базових потреб у безпечному середовищі [13; 30; 42].

М. Менджул та Ю. Паніна розглядають внутрішньо переміщених осіб як категорію населення, яка постійно проживала на території певної держави, включаючи як її громадян, так і осіб без громадянства та іноземців. «Ці люди були змушені залишити місце свого постійного проживання та переселитися в інший регіон цієї ж країни через загрозу життю, здоров’ю або безпеці – як особисто для себе, так і для членів своєї родини. Причинами такого переміщення, на думку дослідників, можуть бути збройні конфлікти, бойові дії, масові порушення прав людини, переслідування, а також надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру, які створюють атмосферу

нестабільності й небезпеки» [32, с. 296].

Схожого підходу дотримується й Ю. Римаренко, який визначає внутрішньо переміщену особу як людину, що вимушено покидає територію свого постійного проживання в межах однієї держави внаслідок збройного конфлікту, внутрішніх соціально-політичних заворушень, систематичного порушення прав і свобод, а також внаслідок природних катаклізмів. На його думку, «такі особи, хоч і не перетинають державного кордону, опиняються в ситуації, що потребує комплексного захисту з боку держави, зокрема соціального, психологічного, правового й педагогічного» [44, с. 95].

У дослідженнях Л. Наливайко та А. Орєшкової внутрішньо переміщена особа визначається як «людина, яка має законні підстави для постійного проживання на території України – незалежно від громадянства – і яка була змушена покинути своє постійне місце проживання в межах держави через критичні обставини. До таких обставин належать: реальна загроза життю, свободі або безпеці особи чи її родини; наслідки воєнних конфліктів, зовнішньої агресії або окупації; масштабні порушення прав людини; громадянські заворушення; релігійні, етнічні чи мовні протистояння, що дестабілізують суспільство; а також стихійні лиха чи техногенні катастрофи. Додатковим фактором є неможливість реалізувати свої права та отримати захист у місці попереднього проживання» [34, с. 38]. Таким чином, внутрішнє переміщення розглядається як вимушена реакція людини на загрозливі умови, що порушують її базові права та гідність.

М. Сірант описує внутрішньо переміщених осіб як «людей або їхні спільноти, які через загрозу збройних конфліктів, насильство чи систематичні порушення прав людини, а також унаслідок природних катастроф чи техногенних аварій змушені терміново залишати свої оселі, залишаючись у межах своєї країни» [51, с. 156].

М. Кобець трактує ВПО як «осіб, які мають офіційно зареєстроване місце проживання, здійснювали трудову діяльність у зонах конфлікту або володіють там власністю, зокрема нерухомим майном» [18, с. 201].

Отже, особи, які зазнали впливу воєнної агресії та були змушені змінити місце постійного проживання, залишаючись у межах України, визначаються як вимушено переміщені особи. Такі особи стикаються з утратою соціального статусу та добробуту, однак їх слід розглядати як активних суб'єктів, які беруть участь у відновленні власного благополуччя, а не лише як пасивних отримувачів соціально-педагогічної чи психологічної підтримки. Важливо зазначити, що статус ВПО в Україні регулюється національним законодавством із урахуванням міжнародних стандартів. Терміни «вимушено переміщені особи» та «внутрішньо переміщені особи» у цьому дослідженні використовуються як синоніми..

Для отримання статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні особа звертається до органів соціального захисту населення або центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) за місцем фактичного проживання для оформлення довідки про взяття на облік як ВПО. Процедура передбачає подання заяви та документів, що підтверджують особу та обставини переміщення. Довідка видається за місцем фактичного проживання, що дозволяє ВПО офіційно підтвердити свій статус і отримати доступ до соціальних гарантій. У сучасних умовах, завдяки цифровізації, отримати електронну довідку ВПО можна через портал «Дія», що значно спрощує процес, особливо для осіб, які перебувають у віддалених регіонах або мають обмежену можливість відвідувати державні установи.

Розглянемо особливості правового статусу внутрішньо переміщених осіб. ВПО залишаються під юрисдикцією України, але через втрату звичного середовища проживання потребують спеціального захисту, передбаченого законодавством. Вони мають ті самі права, що й інші громадяни України, але з урахуванням їхньої уразливості через переміщення. Зокрема, законодавство України забороняє дискримінацію ВПО за ознакою їхнього статусу, гарантуючи їм захист від будь-яких форм упередженого ставлення. ВПО мають право на соціальні виплати, доступ до освіти, медичних послуг, а також на сприяння в працевлаштуванні та забезпеченні житлом. Водночас, як зазначає

О. Тараненко, практична реалізація цих прав часто стикається з труднощами через бюрократичні перешкоди та недостатню адаптацію місцевих громад до потреб ВПО [56].

Внутрішньо переміщені особи в Україні мають широкий спектр прав, спрямованих на забезпечення їхньої соціальної та економічної стабільності. Зокрема, вони мають право на:

1. Соціальні послуги: доступ до медичної допомоги, соціальних виплат (наприклад, пенсій, допомог на дітей) та забезпечення житлом, включаючи тимчасове безоплатне проживання (до 6 місяців, а для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю чи осіб похилого віку – на довший період).

2. Освіта: діти ВПО мають право на безкоштовне харчування в навчальних закладах, а також на продовження навчання за рахунок державного бюджету, що забезпечує рівний доступ до освіти незалежно від місця переміщення.

3. Зайнятість: спрощена процедура реєстрації як безробітного, що не вимагає надання всіх документів про попередню трудову діяльність, сприяє швидшій інтеграції ВПО на ринку праці.

4. Правнича допомога та виборчі права: ВПО мають право на безоплатну правничу допомогу для захисту своїх інтересів, а також на участь у виборах, що гарантує збереження їхніх громадянських прав.

5. Адресна допомога: щомісячна фінансова підтримка для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг.

6. Захист від фінансових санкцій: законодавство звільняє ВПО від штрафів і пені за невиконання кредитних зобов’язань, якщо це пов’язано з їхнім переміщенням [48].

Окрім прав, ВПО мають певні обов’язки, визначені законодавством. Зокрема, вони зобов’язані:

- повідомляти органи соціального захисту населення про зміну місця проживання для актуалізації даних у реєстрі ВПО;
- дотримуватися законодавства України, включаючи норми, пов’язані з

їхнім статусом;

- сприяти в отриманні необхідних документів для взяття на облік як ВПО, надаючи достовірну інформацію про обставини переміщення та місце проживання [11].

Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на полегшення їхньої адаптації та забезпечення базових потреб:

1. Матеріальна допомога. ВПО мають право на адресні виплати, які покривають витрати на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг. Пільги на ці послуги надаються для зменшення фінансового навантаження.

2. Медичні послуги та реабілітація. ВПО забезпечуються доступом до медичної допомоги, включаючи реабілітаційні програми для осіб з інвалідністю, а також допоміжні засоби (наприклад, протези, слухові апарати чи інвалідні візки).

3. Інтеграція в нове середовище. Для сприяння соціальній адаптації ВПО залучаються до соціальних програм, консультаційних центрів і громадських ініціатив, які допомагають налагодити зв’язки з місцевими громадами та відновити соціальні мережі.

Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб в Україні ускладнена низкою викликів, зокрема обмеженим доступом до доступного житла через високу вартість оренди в містах, труднощами з працевлаштуванням, спричиненими нестачею вакансій або упередженим ставленням роботодавців, незважаючи на спрощену процедуру реєстрації безробітних, а також психоемоційними травмами, які переживають діти та дорослі ВПО через втрату домівок, близьких чи звичного соціального середовища, що потребує тривалої психологічної підтримки.

Громадські організації та міжнародні партнери відіграють важливу роль у підтримці внутрішньо переміщених осіб в Україні, надаючи різноманітну допомогу, зокрема гуманітарну підтримку від Управління Верховного комісара

ООН у справах біженців (UNHCR), яка включає продукти харчування, одяг, тимчасове житло та юридичну допомогу, фінансування Міжнародним фондом «Відродження» проєктів із соціальної інтеграції, таких як освітні та психологічні програми, а також ініціативи інших міжнародних і місцевих організацій, спрямовані на створення консультаційних центрів і реалізацію програм для адаптації ВПО до нових умов життя.

Ці заходи є важливими, але їхня ефективність обмежується через недостатню координацію між державними органами та організаціями, а також брак ресурсів для повноцінної реалізації програм [63].

Унаслідок повномасштабної війни, що розпочалася 24 лютого 2022 року, в Україні різко зросла кількість внутрішньо переміщених осіб. У контексті воєнного стану держава посилила свою роль у забезпеченні внутрішньо переміщених осіб тимчасовим житлом через програми, такі як «Прихисток», соціальними виплатами, зокрема адресною допомогою, та психологічною реабілітацією, залучаючи соціальні центри та міжнародних партнерів для подолання наслідків війни.

Таким чином, правовий і соціальний статус внутрішньо переміщених осіб в Україні є складним і багатогранним явищем, що регулюється як національним законодавством, так і міжнародними нормами. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», разом із постановами Кабінету Міністрів України № 509 та № 365, створюють основу для захисту прав ВПО, забезпечуючи доступ до соціальних послуг, освіти, працевлаштування та житла. Соціальна інтеграція ВПО ускладнюється обмеженим доступом до житла, труднощами з працевлаштуванням і психологічними наслідками війни, що вимагає посиленої ролі держави та міжнародної спільноти. Громадські організації відіграють ключову роль у наданні гуманітарної та психологічної підтримки, однак бюрократичні перешкоди та недостатня адаптація місцевих громад залишаються значними викликами.

1.3. Психолого-педагогічні особливості дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни

У контексті повномасштабної війни в Україні діти внутрішньо переміщених осіб є однією з найбільш уразливих груп, що зазнають значних психологічних і соціальних травм через втрату домівок, близьких і стабільного середовища.

Дослідники, зокрема В. Кердивар, В. Христенко, І. Трубавіна, В. Нікітіна, І. Мельник та інші, наголошують, що діти ВПО найбільше страждають від стресу, спричиненого вимушеним переміщенням, порушення звичного способу життя, втрати годувальників, друзів або батьківської підтримки [25]. Ці діти потребують комплексної психолого-педагогічної підтримки для подолання наслідків війни, відновлення доступу до освіти та успішної інтеграції в нові громади. Отже, розглянемо психологічні особливості дітей ВПО, педагогічні виклики в умовах війни та стратегії їхньої підтримки.

За оцінками Міжнародної організації з міграції, станом на жовтень 2024 року кількість ВПО в Україні становить близько 3,6 млн. осіб, з яких, за даними UNICEF, приблизно 1,5-2 млн – діти [7]. Діти стикаються з серйозними психоемоційними викликами, включаючи посттравматичний стресовий розлад, тривожність, депресію, страх або агресію. Симптоми ПТСР включають нав’язливі спогади, кошмари, підвищену дратівливість, труднощі зі сном і втрату інтересу до звичних занять [23]. Ці стани ускладнюють адаптацію дітей до нових умов і впливають на їхню здатність до навчання та соціалізації.

Психологічні потреби дітей ВПО значно різняться залежно від вікової групи (табл. 1.1).

Охарактеризуємо ці потреби більш детально.

1. Дошкільний вік. Діти дошкільного віку, які є внутрішньо переміщеними особами, часто переживають страх розлуки з батьками чи опікунами, що може посилюватися через нестабільність середовища, спричинену переміщенням. Вони демонструють регрес у поведінці, такий як

повернення до смоктання пальця, енурезу чи надмірної залежності від дорослих, а також мають труднощі з вираженням емоцій через обмежений словниковий запас і недостатньо розвинені комунікативні навички. Для подолання цих проблем діти потребують стабільного, безпечного середовища, яке забезпечує відчуття передбачуваності та захисту. Ігрові методики, зокрема арт-терапія (малювання, ліплення, створення казок), а також терапевтичні заняття з використанням ігор допомагають дітям обробляти травматичний досвід, виражати емоції та відновлювати довіру до оточення. Такі підходи сприяють зниженню тривожності та створенню позитивного емоційного фону.

Таблиця 1.1

Психологічні потреби дітей ВПО залежно від вікової групи

Вікова група	Психологічні потреби та особливості	Необхідна підтримка
Дошкільнята	Страх розлуки, регрес у поведінці, труднощі з вираженням емоцій	Створення безпечного середовища, ігрові методики, арт-терапія
Молодші школярі	Тривожність, зниження концентрації, соціальна ізоляція	Структурована підтримка, безпечне навчальне середовище, творчі заняття
Підлітки	Депресія, бунтівна поведінка, втрата мотивації	Програми самовираження, групові заняття, психологічні консультації

2. Молодший шкільний вік. Діти молодшого шкільного віку, які є ВПО, часто стикаються з тривожністю, викликаною невизначеністю щодо майбутнього, втратою звичного оточення та розривом соціальних зв’язків. Вони можуть демонструвати зниження концентрації уваги, труднощі з виконанням навчальних завдань і тенденцію до ізоляції від однолітків через страх неприйняття чи культурні відмінності. Для підтримки таких дітей необхідна структурована підтримка, яка включає створення безпечного навчального середовища, де вони відчувають повагу та підтримку. Можливості для вираження емоцій через бесіди з педагогами чи психологами, а також творчі заняття, такі як малювання, написання історій чи участь у групових проєктах, сприяють зниженню тривожності та відновленню соціальних зв’язків. Важливо також залучати дітей до спільних шкільних заходів, які допомагають

інтегруватися в новий колектив.

3. Підлітковий вік. Підлітки ВПО є особливо вразливими через схильність до депресії, бунтівної поведінки чи втрати мотивації, що часто зумовлені відчуттям безнадійності, втратою контролю над своїм життям і розривом соціальних зв’язків. Вони можуть відчувати кризу ідентичності, пов’язану зі зміною соціального статусу чи переміщенням, що посилює їхню ізоляцію. Для підтримки підлітків необхідні програми, що сприяють самовираженню та відновленню самооцінки, такі як групові терапевтичні заняття, де вони можуть ділитися своїм досвідом у безпечному середовищі. Психологічні консультації допомагають підліткам опрацьовувати травматичний досвід і формувати стратегії подолання стресу. Проєкти, спрямовані на розвиток творчих чи лідерських навичок, наприклад, організація заходів чи волонтерська діяльність, сприяють відновленню соціальних зв’язків і відчуття значущості, що є важливим для їхньої психоемоційної стабільності.

Вимушене переміщення дітей ВПО внаслідок війни спричиняє значну втрату соціальних зв’язків, що є ключовим фактором для їхнього психологічного благополуччя. Переїзд до нових громад часто ускладнює встановлення контактів із місцевими дітьми через культурні, соціальні чи мовні відмінності, а також упереджене ставлення чи стереотипи. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), близько 40% дітей ВПО стикаються з труднощами в інтеграції до нових шкільних колективів, що посилює їхню соціальну ізоляцію [46].

Як зазначає С. Силкіна, «соціальна адаптація дітей ВПО ускладнюється не лише втратою звичного оточення, а й браком підготовки приймаючих громад до інтеграції нових членів, що може призводити до проявів булінгу чи соціального виключення» [49, с. 71]. Зокрема Л. Зданевич, Т. Цегельник та О. Новак підкреслюють, що, «діти дошкільного віку з родин ВПО часто відчувають труднощі у встановленні довірливих стосунків з однолітками через втрату звичного соціального оточення та страх перед новим середовищем» [15, с. 995]. Це може проявлятися у вигляді замкненості, уникнення групових

ігор або навіть конфліктів із однолітками, що вимагає спеціального психолого-педагогічного супроводу в закладах освіти, зокрема дошкільних і шкільних.

Проблеми із самоідентифікацією та відчуттям приналежності до нового середовища є поширеними серед дітей ВПО. Переміщення, особливо з окупованих чи прифронтових територій, викликає відчуття «чужості» в новій громаді, що призводить до зниження самооцінки та маргіналізації. Наприклад, діти можуть стикатися з мовними бар'єрами або відчувати дискримінацію через своє походження, що ускладнює формування нових соціальних зв'язків. О. Блинова підкреслює, що «втрата соціального контексту, в якому дитина відчувала себе частиною спільноти, може спричинити кризу ідентичності, особливо у підлітковому віці, коли питання самосприйняття є особливо гострими» [4, с. 22]. С. Силкіна додає, що «для дітей ВПО характерне відчуття втрати власної ідентичності через зміну соціального статусу їхніх сімей, що потребує цілеспрямованої роботи з формування позитивного самосприйняття через групові заняття та підтримку педагогів» [49, с. 73].

Для подолання цих викликів необхідна цілеспрямована робота з місцевими громадами, включаючи просвітницькі програми для учнів, педагогів і батьків, спрямовані на створення інклюзивного середовища. Т. Мельничук та О. Лосєва пропонують використовувати інтеграційні заняття в дошкільних закладах, такі як «спільні творчі проєкти чи рольові ігри, для сприяння соціалізації дітей ВПО та зменшення бар'єрів у спілкуванні» [31, с. 118]. У шкільних закладах освіти такі програми можуть включати тренінги з толерантності, міжкультурні заходи та залучення дітей ВПО до позакласних активностей, що сприяють формуванню нових дружніх зв'язків.

Сімейне середовище відіграє визначальну роль у психоемоційному стані дітей ВПО, оскільки воно є основним джерелом їхньої безпеки та стабільності. Батьки або опікуни ВПО часто перебувають у стані хронічного стресу через втрату роботи, житла, фінансової стабільності чи соціальних зв'язків, що безпосередньо впливає на дітей. Дослідження О. Тараненко вказують, що «емоційна нестабільність батьків може посилювати тривожність дітей,

особливо дошкільного та молодшого шкільного віку, які гостро реагують на зміни в поведінці дорослих» [56, с. 73]. Як зазначають І. Луценко та співавтори, «стресовий стан батьків може проявлятися у зниженні їхньої здатності надавати емоційну підтримку дітям, що призводить до посилення почуття невпевненості та тривоги у дітей» [57, с. 84]. Наприклад, діти можуть інтерпретувати роздратованість чи депресивний стан батьків як власну провину, що спричиняє почуття провини, страх перед відторгненням або соматичні симптоми, такі як головний біль чи порушення сну.

Особливо складною є ситуація, коли діти втрачають одного або обох батьків через воєнні дії. За оцінками UNICEF, приблизно 10% дітей ВПО в Україні зіткнулися з втратою одного з батьків або опікунів, що значно підвищує їхню психологічну вразливість [54]. Такі діти часто демонструють широкий спектр психоемоційних реакцій, включаючи підвищену агресію, замкненість, депресивні стани, регрес у поведінці або втрату довіри до дорослих. Г. Герило та інші науковці зазначають, що «втрата батьків призводить до порушення базового відчуття безпеки, що є основою для психоемоційного розвитку дитини, і вимагає негайного залучення фахівців для надання психологічної допомоги» [35, с. 56]. У таких випадках необхідні комплексні програми психологічної реабілітації, які включають індивідуальні консультації, групові заняття, арт-терапію та створення дитячих просторів для соціалізації. О. Блинова, Л. Зданевич, Т. Цегельник, О. Новак та інші пропонують використовувати в закладах освіти спеціальні програми психолого-педагогічного супроводу, які передбачають роботу не лише з дітьми, а й з їхніми батьками чи опікунами для відновлення сімейної стабільності [4; 15]. Залучення громадських організацій сприяє створенню дитячих просторів у закладах освіти, де діти ВПО отримують можливість соціалізації та психологічної підтримки в безпечному середовищі.

Вимушене переміщення дітей внутрішньо переміщених осіб внаслідок війни в Україні створює значні перешкоди для забезпечення безперервності їхньої освіти. Переривання навчання є поширеним явищем через швидку

евакуацію з небезпечних зон, що призводить до втрати доступу до шкіл, навчальних матеріалів чи звичного освітнього середовища. Багато дітей ВПО в Україні стикаються з проблемами безперервності освіти через переміщення до нових місць проживання, де доступ до шкіл ускладнений через брак вільних місць, транспортні обмеження або бюрократичні бар'єри, такі як необхідність повторної реєстрації чи підтвердження попередніх освітніх документів [46]. Наприклад, у сільських громадах або регіонах із обмеженими ресурсами діти ВПО можуть залишатися без доступу до навчальних закладів через переповненість шкіл або відсутність спеціалізованих програм для інтеграції.

Інтеграція дітей ВПО до нових навчальних закладів ускладнюється через мовні, культурні та соціальні бар'єри. Наприклад, діти з окупованих територій можуть стикатися з упередженим ставленням або стереотипами, що ускладнює їхню адаптацію до нового шкільного колективу. О. Блинова підкреслює, що «ці бар'єри часто призводять до відчуття відчуження, що негативно впливає на мотивацію до навчання та соціальну інтеграцію» [4, с. 24]. Для подолання цих проблем необхідні цілеспрямовані програми в закладах освіти, які включають мовну підтримку, міжкультурні заняття та тренінги для педагогів і учнів, спрямовані на створення інклюзивного середовища.

Для забезпечення безперервності освіти дітей ВПО ключову роль відіграють дистанційне та інклюзивне навчання. Дистанційне навчання стало важливим інструментом у контексті війни, дозволяючи дітям продовжувати освіту незалежно від їхнього географічного розташування. Проте організація такого формату навчання стикається з численними викликами. Дослідники зазначають, що значна частина родин ВПО не має доступу до необхідних технічних засобів, таких як комп'ютери, планшети чи стабільне інтернет-з'єднання, що особливо критично в сільських або віддалених регіонах. Наприклад, за даними МОМ, близько 25% сімей ВПО у 2023 році повідомляли про відсутність гаджетів для навчання своїх дітей [9]. Крім того, нестабільне електропостачання внаслідок обстрілів чи пошкодження інфраструктури додатково ускладнює доступ до онлайн-освіти.

Інклюзивне навчання, спрямоване на забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби чи психологічні травми, є не менш важливим. Інклюзивні програми в дошкільних і шкільних закладах освіти повинні враховувати психоемоційний стан дітей ВПО, пропонуючи індивідуалізовані підходи до навчання, які включають адаптовані навчальні плани, додаткову психологічну підтримку та залучення до групових заходів [5]. Проте впровадження таких програм ускладнюється через недостатню підготовку педагогів до роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід, а також через брак ресурсів у багатьох навчальних закладах. Для ефективної організації інклюзивного навчання необхідна підготовка вчителів до використання методик роботи з травмованими дітьми, таких як диференційоване навчання чи терапевтичні підходи, що сприяють відновленню емоційної стабільності. Адаптація до нових освітніх форматів, таких як змішане чи онлайн-навчання, вимагає від дітей ВПО додаткових зусиль, що може посилювати їхній стрес, особливо якщо вони не отримують належної підтримки від педагогів чи батьків.

Психологічний стрес, спричинений воєнними подіями призводить до зниження інтересу до навчального процесу, втрати мотивації та труднощів із концентрацією. Воєнні травми можуть викликати когнітивні порушення, такі як проблеми з пам’яттю, увагою та обробкою інформації, що негативно позначається на академічній успішності [33]. Наприклад, діти можуть демонструвати апатію, уникати виконання домашніх завдань або проявляти поведінкові проблеми, такі як агресія, замкненість чи імпульсивність, що ускладнює їхню взаємодію з учителями та однолітками.

Зниження академічної успішності часто пов’язане з соціальною дезадаптацією та відчуттям ізоляції, що посилює труднощі в навчанні. Наприклад, діти ВПО можуть відчувати труднощі з виконанням завдань через постійне відчуття тривоги або через відсутність стабільного навчального середовища. С. Силкіна додає, що поведінкові проблеми, такі як опір авторитетам чи конфлікти з однолітками, можуть бути реакцією на втрату

стабільності та безпеки, що вимагає від педагогів використання спеціальних стратегій, таких як позитивне підкріплення чи залучення до групової роботи для відновлення мотивації [49]. Для подолання цих труднощів науковці пропонують впроваджувати в закладах освіти психолого-педагогічні програми, які включають методики відновлення мотивації, такі як ігрові форми навчання, творчі завдання, проєктну діяльність та регулярну підтримку шкільних психологів [61]. Наприклад, використання арт-терапії чи рольових ігор може допомогти дітям ВПО виразити свої емоції та відновити інтерес до навчання. Крім того важливо залучати батьків до освітнього процесу через сімейні консультації та тренінги, що допомагають створити сприятливе середовище для навчання дітей.

Психологічна підтримка є ключовим елементом у подоланні наслідків воєнних травм для дітей внутрішньо переміщених осіб. Роль шкільних психологів і фахівців у соціальних центрах полягає у виявленні ознак психоемоційних проблем, а також у наданні своєчасної допомоги. Психологи в закладах освіти та соціальних центрах відіграють вирішальну роль у створенні безпечного простору для дітей, де вони можуть виражати свої емоції та працювати над відновленням психоемоційного здоров’я.

Для дітей різного віку застосовуються спеціалізовані методики, які враховують їхні вікові особливості. Так арт-терапія є ефективним інструментом для дошкільнят і молодших школярів, оскільки дозволяє виражати емоції через малювання, ліплення чи інші творчі активності, що знижує рівень тривожності та сприяє емоційному розвантаженню. Арт-терапія в дошкільних закладах допомагає дітям ВПО відновити відчуття безпеки та довіри до оточення [45]. Для підлітків ефективними є групові терапевтичні заняття, які сприяють соціалізації та дозволяють обговорювати спільний досвід у безпечному середовищі. Групова терапія допомагає підліткам ВПО подолати відчуття ізоляції та відновити соціальні зв’язки через взаємодію з однолітками [64]. Ігрові методики, такі як рольові ігри чи терапевтичні казки, широко застосовуються для молодших дітей, допомагаючи їм обробляти травматичний

досвід у ненав’язливій формі. Використання ігрових технік у школах сприяє не лише психологічному відновленню, а й соціальній адаптації, допомагаючи дітям ВПО встановлювати контакти з новими однолітками.

Впровадження спеціальних програм у закладах освіти є необхідним для забезпечення рівного доступу до навчання та підтримки дітей ВПО. Такі програми мають враховувати індивідуальні потреби дітей, включаючи їхній психоемоційний стан, мовні особливості та соціальний контекст. Таке навчання передбачає адаптацію навчальних планів, використання диференційованих методик і залучення додаткових ресурсів, таких як асистенти вчителів, для підтримки дітей із травматичним досвідом [41]. Наприклад, для дітей ВПО, які стикаються з мовними бар’єрами, можуть бути організовані додаткові заняття з української мови або спеціальні програми з культурної адаптації.

Організація позашкільних заходів, таких як гуртки, спортивні секції чи творчі студії, відіграє важливу роль у соціалізації та відновленні емоційного благополуччя дітей ВПО. Позашкільна діяльність сприяє формуванню нових соціальних зв’язків, підвищенню самооцінки та зниженню рівня стресу через залучення до командної роботи чи творчих проєктів. Спортивні секції допомагають дітям ВПО направити енергію на фізичну активність, що сприяє зниженню тривожності, тоді як творчі гуртки, такі як театральні чи музичні, дозволяють виражати емоції та розвивати креативність. Позашкільні заходи також сприяють інтеграції дітей ВПО в місцеві громади, зменшуючи відчуття «чужості» через спільну діяльність із місцевими дітьми [6]. Такі ініціативи потребують координації між закладами освіти, місцевими органами влади та громадськими організаціями для забезпечення доступності та фінансування.

Підготовка педагогів до роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб є важливою для створення підтримуючого навчального середовища, яке сприяє психоемоційному відновленню та успішній інтеграції дітей. Багато вчителів стикаються з викликами через недостатній досвід роботи з дітьми, які пережили травматичні події, такі як втрата домівки, рідних чи стабільного середовища. Це може ускладнювати як академічну успішність, так і соціальну адаптацію

дітей ВПО. Для подолання цих проблем науковці рекомендують проводити регулярні тренінги для педагогів, які охоплюють методики психологічної підтримки, розпізнавання ознак посттравматичного стресового розладу та стратегії роботи з травмованими дітьми [28]. Такі тренінги мають включати навчання технікам активного слухання, які дозволяють педагогам уважно вислуховувати дітей, визнавати їхні емоції та створювати атмосферу довіри. Крім того, вчителі можуть опановувати методи створення безпечного простору в класі, наприклад, через організацію структурованого навчального процесу, де діти відчувають передбачуваність і стабільність. Використання позитивного підкріплення, такого як похвала за досягнення чи підтримка ініціативності, допомагає підвищити мотивацію учнів і відновити їхню впевненість у власних силах. Додатково тренінги можуть охоплювати методики роботи з конфліктними ситуаціями, які часто виникають через поведінкові прояви травми, такі як агресія чи замкненість, а також навчання стратегій диференційованого підходу до учнів із різними психоемоційними потребами.

Одним із ключових завдань педагогів у роботі з дітьми ВПО виступає створення безпечного та підтримуючого навчального середовища. Безпечне середовище передбачає повну відсутність булінгу, повагу до індивідуальних особливостей кожної дитини та формування атмосфери довіри, де учні відчувають себе захищеними та цінними. Це досягається через встановлення чітких правил поведінки в класі, які забезпечують повагу та взаєморозуміння між учнями. Організація спільних заходів, таких як групові проєкти, культурні чи спортивні події, сприяє інтеграції дітей ВПО з місцевими учнями, допомагаючи зменшити соціальні бар’єри та відчуття «чужості». Регулярна комунікація з батьками чи опікунами є невід’ємною частиною цього процесу, оскільки дозволяє педагогам координувати зусилля для підтримки дітей у навчанні та соціалізації [26]. Наприклад, проведення батьківських зборів, консультацій чи спільних заходів за участю батьків допомагає створити цілісну систему підтримки, яка охоплює як шкільне, так і сімейне середовище. Педагоги також повинні співпрацювати зі шкільними психологами для

моніторингу психоемоційного стану дітей ВПО та своєчасного реагування на їхні потреби. Це може включати регулярні спостереження за поведінкою учнів, виявлення ознак тривожності, замкненості чи інших проявів психологічного дистресу, а також організацію індивідуальних бесід чи групових занять для підтримки дітей із такими симптомами. Такий підхід дозволяє педагогам оперативно реагувати на зміни в стані учнів і залучати фахівців для надання додаткової психологічної допомоги, якщо це необхідно.

Крім того, важливим аспектом є залучення педагогів до створення програм, які сприяють соціально-емоційному розвитку дітей ВПО. Це може включати впровадження занять із розвитку емоційного інтелекту, де діти вчаться розпізнавати та керувати своїми емоціями, а також розвивати емпатію до інших [58]. Такі програми можуть бути реалізовані через інтерактивні заняття, наприклад, обговорення у форматі «коло довіри» чи спільне вирішення проблемних ситуацій. Педагоги також можуть використовувати методики проєктного навчання, які дозволяють дітям ВПО брати активну участь у навчальному процесі, відчувати власну значущість і розвивати навички співпраці. Для забезпечення ефективності цих заходів необхідна тісна співпраця з місцевими громадами та громадськими організаціями, які можуть надавати ресурси для організації позашкільних активностей, таких як гуртки, тренінги чи культурні заходи, що сприяють інтеграції та відновленню психологічного благополуччя дітей.

У забезпеченні підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб важливу роль відіграють державні структури, які через цільові програми створюють умови для соціальної, психологічної та освітньої інтеграції. Міністерство освіти і науки України координує зусилля для забезпечення доступу дітей ВПО до освіти шляхом організації дистанційного навчання, впровадження інклюзивних програм і забезпечення навчальними матеріалами. Соціальні служби, підпорядковані Міністерству соціальної політики, надають фінансову допомогу для покриття базових потреб сімей ВПО, що сприяє створенню стабільного середовища для навчання дітей. Крім того, держава підтримує створення

психологічних консультаційних центрів у школах і соціальних установах для надання професійної допомоги дітям у подоланні воєнних травм.

Значну роль у підтримці дітей ВПО грають міжнародні та місцеві громадські організації. Міжнародні організації надають ресурси для забезпечення безперервності освіти через постачання технічних засобів і створення мобільних освітніх центрів, а також фінансують психологічну підтримку, зокрема тренінги для фахівців і організацію безпечних просторів для дітей. Місцеві громадські організації сприяють соціалізації дітей ВПО через створення дитячих просторів, де проводяться терапевтичні заняття, творчі та спортивні заходи. Вони також надають консультаційні послуги для батьків, допомагаючи їм справлятися зі стресом і підтримувати дітей. Однак обмежене фінансування та залежність від зовнішньої підтримки часто ускладнюють діяльність місцевих організацій, що підкреслює необхідність посиленої координації з державними структурами та міжнародними партнерами.

Таким чином, психолого-педагогічні особливості дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни характеризуються комплексом психоемоційних травм, соціальною дезадаптацією та значним впливом сімейного контексту, що суттєво ускладнює їхню інтеграцію в нові громади та освітній процес. ПТСР, тривожність, депресія, втрата соціальних зв’язків і труднощі з самоідентифікацією є ключовими психологічними викликами, тоді як обмежений доступ до освіти, мовно-культурні бар’єри, труднощі з організацією дистанційного та інклюзивного навчання, а також зниження мотивації та когнітивні порушення через стрес формують педагогічні проблеми. Для ефективної підтримки дітей ВПО необхідні комплексні психолого-педагогічні програми, які включають психологічну допомогу (арт-терапію, групові заняття, ігрові методики), інклюзивні освітні підходи, позашкільні заходи для соціалізації, підготовку педагогів до роботи з травмованими дітьми та координацію зусиль держави, міжнародних і місцевих організацій для створення безпечного середовища та забезпечення доступу до освіти.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

2.1. Визначення основних проблем і потреб дітей внутрішньо переміщених осіб у сфері соціально-педагогічного захисту

Війна в Україні спричинила значні виклики для дітей внутрішньо переміщених осіб, які змушені адаптуватися до нових умов життя через вимушене переміщення. Ці діти стикаються з психоемоційними труднощами, втратою звичного оточення та обмеженнями в доступі до освіти й соціальних зв’язків, що ускладнює їхню інтеграцію в нові громади. Соціально-педагогічний захист є комплексом заходів, спрямованих на забезпечення психологічної стабільності, підтримки освітнього процесу та сприяння соціальній адаптації дітей ВПО через психологічну допомогу, адаптовані навчальні підходи та соціальні ініціативи. Для глибшого розуміння проблем і потреб дітей ВПО у сфері соціально-педагогічного захисту нами було проведено експериментальне дослідження.

Експериментальне дослідження проводилося у місті Запоріжжя. Вибірка дослідження охоплювала 23 дітей молодшого шкільного віку ВПО віком від 7 до 11 років, їхніх батьків, соціальних педагогів і шкільних психологів, які працюють у Запорізькій гімназії № 39, Запорізькій гімназії № 58, Запорізькій гімназії № 78, Запорізькій гімназії № 107, Запорізькій загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів № 88, колегіумі «Елінт». Дослідження проводилося з дотриманням етичних принципів, забезпечуючи конфіденційність, добровільність участі та врахування психоемоційного стану дітей.

У досліджені використано комплекс емпіричних методів збору даних. Методи були спрямовані на отримання кількісної та якісної інформації про

виклики, потреби та бар’єри у соціально-педагогічному захисті дітей, їхніх батьків і фахівців.

Анкетування (Додаток А). Структуровані анкети розроблено для дітей ВПО віком, їхніх батьків, соціальних педагогів і шкільних психологів. Анкети спрямовані на оцінку доступу до освіти (наявність технічних засобів, організація навчання), якості психологічної підтримки (доступ до консультацій, методик) та рівня соціальної інтеграції (взаємодія з однолітками, випадки стигматизації). Питання адаптовано до вікових особливостей дітей для забезпечення зрозумілості.

Опитування (Додаток Б). Структуровані опитування проводилися серед соціальних педагогів для аналізу бар’єрів у їхній роботі (наприклад, брак підготовки чи ресурсів) та оцінки наявних можливостей для підтримки дітей у школах і громадах.

Інтерв’ю (Додаток В). Напівструктуровані інтерв’ю з дітьми ВПО, їхніми батьками та соціальними педагогами використовувалися для якісного аналізу індивідуальних психоемоційних проблем, таких як тривожність, труднощі адаптації чи соціальна ізоляція, а також для виявлення специфічних потреб у підтримці.

Були отримані наступні результати.

1. Психоемоційні проблеми.

Діти ВПО (23 респонденти).

Тривожність. 18 дітей (78,3%) повідомили про тривожність, пов’язану з невизначеністю майбутнього, зміною місця проживання, втратою звичного оточення та воєнним досвідом. З них 14 дітей (60,9%) вказали на конкретні страхи, такі як боязнь нових ситуацій (знайомство з однокласниками, виступи на уроках) або гучних звуків (наприклад, сирен), а 5 дітей (21,7%) зазначили загальне відчуття неспокою без чіткої причини. Наприклад, діти висловлювали: «Я боюся, що мене не полюблять у класі», «Мені страшно, коли гучно, бо думаю, що знову щось станеться» або «Мені важко, коли вчителі запитують, звідки я».

Психосоматичні прояви. 10 дітей (43,5%) повідомили про фізичні симптоми, такі як головний біль (6 дітей, 26,1%), біль у животі (4 дітей, 17,4%), порушення сну (5 дітей, 21,7%) або втому чи слабкість (3 дітей, 13,0%), які з’явилися після переміщення та посилюються перед школою чи в стресових ситуаціях. Наприклад, одна дитина сказала: «У мене болить живіт, коли треба відповідати на уроці».

Соціальна ізоляція. 15 дітей (65,2%) зазначили труднощі у встановленні дружніх стосунків із однолітками, включаючи відчуття «чужості» через відмінності в мові, культурних звичках чи особистий досвід переміщення (9 дітей, 39,1%). У 7 випадках (30,4%) діти повідомили про випадки стигматизації, коли однокласники висміювали їхній акцент або розпитували про війну, що викликало сором або дискомфорт. Наприклад, одна дитина зазначила: «Мене запитують, чому ми приїхали, а я не хочу розповідати».

Позитивні аспекти. 7 дітей (30,4%) вказали, що заняття в гуртках (малювання, танці, спорт) або підтримка вчителів допомагають їм почуватися комфортніше. Наприклад, один хлопчик сказав: «Коли я малюю, мені легше, бо я не думаю про погане». Однак 10 дітей (43,5%) повідомили про відсутність доступу до позашкільних заходів через брак інформації або фінансові труднощі.

Батьки (16 респондентів).

Тривожність дітей. 14 батьків (87,5%) помітили у своїх дітей ознаки тривожності, такі як неспокій (11 батьків, 68,8%), страх залишатися на самоті (8 батьків, 50,0%), надмірна чутливість до гучних звуків (7 батьків, 43,8%) або замкненість чи агресивність (10 батьків, 62,5%). У 5 випадках (31,3%) батьки зазначили, що тривожність посилюється в шкільних ситуаціях, наприклад, перед контрольними роботами. Наприклад, один із батьків сказав: «Моя донька часто плаче перед сном і не хоче йти до школи, бо боїться».

Психосоматичні проблеми. 10 батьків (62,5%) повідомили про фізичні симптоми у дітей без медичних причин, зокрема головний біль (7 батьків, 43,8%), порушення сну чи апетиту (6 батьків, 37,5%) та біль у животі (5 батьків,

31,3%). У 4 випадках (25,0%) батьки пов’язали ці симптоми зі стресом від переїзду та адаптації до нового шкільного середовища. Наприклад, один із батьків зазначив: «Син погано спить, часто прокидається вночі через кошмари».

Соціальна дезадаптація. 12 батьків (75,0%) повідомили про труднощі дітей у спілкуванні з однолітками, зокрема через сором’язливість (9 батьків, 56,3%), страх бути неприйнятими (7 батьків, 43,8%) або мовні бар’єри (6 батьків, 37,5%). У 5 випадках (31,3%) батьки вказали на випадки стигматизації, коли однокласники називали дітей ВПО «переселенцями» або уникали спілкування з ними.

Потреба в підтримці. Усі 16 батьків (100,0%) висловили потребу в регулярних психологічних консультаціях і групових заняттях для дітей, а також у програмах для батьків, які допомогли б краще зрозуміти потреби дітей. 10 батьків (62,5%) зазначили, що їхні діти не отримують достатньої психологічної підтримки в школі через обмежену кількість психологів або брак спеціалізованих програм.

Соціальні педагоги (6 респондентів).

Психоемоційні проблеми. Усі 6 соціальних педагогів (100,0%) повідомили про підвищену тривожність у дітей ВПО, пов’язану з нестабільністю в сімейному середовищі, втратою звичного оточення та воєнним досвідом. П’ятеро педагогів (83,3%) зазначили, що тривожність проявляється в уникненні активної участі в уроках або групових заняттях, а 3 педагоги (50,0%) спостерігали панічні реакції на гучні звуки, наприклад, двері, що грюкають. Один педагог сказав: «Дитина здригалася щоразу, коли чувся гучний звук у школі».

Психосоматика. 5 педагогів (83,3%) спостерігали психосоматичні симптоми, такі як скарги на біль у животі чи головний біль перед уроками або соціальними заходами, які, на їхню думку, пов’язані зі стресом. Один педагог зазначив: «Деякі діти скаржаться на біль, коли потрібно йти до школи, але лікарі не знаходять проблем».

Соціальна ізоляція. 5 педагогів (83,3%) повідомили, що діти ВПО часто

тримаються осторонь під час групових активностей, проявляючи замкненість або сором’язливість. Четверо педагогів (66,7%) вказали на випадки стигматизації через акцент або походження. Наприклад, один педагог зазначив: «Деякі діти говорять тихо або не хочуть відповідати на уроках, бо соромляться свого акценту».

Обмеження в роботі. 5 педагогів (83,3%) вказали на брак спеціалізованих методик (наприклад, арт-терапії) і часу для індивідуальної роботи з дітьми. Троє педагогів (50,0%) зазначили, що співпраця з психологами обмежена через їхню перевантаженість.

Шкільні психологи (6 респондентів).

Ознаки ПТСР. 5 психологів (83,3%) спостерігали у дітей ВПО окремі симптоми ПТСР, зокрема кошмари (4 психологи, 66,7%), флешбеки (3 психологи, 50,0%) та уникнення тригерів, пов’язаних із війною (5 психологів, 83,3%). Наприклад, один психолог зазначив: «Дитина відмовляється малювати війну на заняттях із арт-терапії, бо це викликає сльози». Повний діагноз ПТСР не встановлювався через брак ресурсів для комплексної діагностики.

Психосоматика. Усі 6 психологів (100,0%) повідомили про психосоматичні прояви, зокрема порушення сну (5 психологів, 83,3%), головний біль (4 психологи, 66,7%) та біль у животі (4 психологи, 66,7%). Троє психологів (50,0%) вказали, що ці симптоми посилюються під час стресових ситуацій, таких як шкільні заходи чи конфлікти з однолітками.

Соціальна дезадаптація. 5 психологів (83,3%) зазначили, що діти ВПО часто відчувають себе ізольованими через упереджене ставлення однокласників або власну сором’язливість. Один психолог розповів: «Дитина сказала, що боїться дружити, бо однокласники можуть насміхатися через її акцент».

Обмеження в роботі. Усі 6 психологів (100,0%) вказали на брак часу та ресурсів для регулярної роботи з дітьми ВПО, а також на недостатню підготовку в діагностиці ПТСР, що обмежує їхню здатність надавати комплексну підтримку.

Отже, дані анкетувань і інтерв'ю свідчать, що діти ВПО мають значні психоемоційні проблеми, зокрема тривожність, психосоматичні прояви і соціальну дезадаптацію. Симптоми, подібні до ПТСР, спостерігаються у більшості дітей, що вказує на необхідність спеціалізованих психологічних інтервенцій. Соціальна ізоляція посилюється через упереджене ставлення однокласників, мовні бар'єри та обмежений доступ до позашкільних заходів, які могли б сприяти соціалізації. Усі батьки висловлюють потребу в регулярних психологічних консультаціях і групових заняттях для дітей, а також у програмах для батьків. Соціальні педагоги та психологи підкреслюють брак ресурсів, підготовки та часу для ефективної роботи.

2. Проблеми доступу до освіти дітей ВПО.

Діти ВПО.

Організаційні бар'єри. 12 дітей (52,2%) повідомили про труднощі, пов'язані з організаційними аспектами навчання. З них 8 дітей (34,8%) вказали на проблеми з адаптацією до нового розкладу чи шкільних правил, а 5 дітей (21,7%) зазначили, що не отримують достатньої інформації про шкільні заходи чи можливості позакласної діяльності. Наприклад, одна дитина сказала: «Я не знаю, коли у нас гуртки, бо ніхто не розповідає».

Фінансові обмеження. 10 дітей (43,5%) повідомили, що не можуть брати участь у позашкільних заходах (гуртки, екскурсії) через брак коштів у сім'ї. Наприклад, один хлопчик зазначив: «Я хотів би ходити на футбол, але мама каже, що це дорого».

Соціально-психологічні бар'єри. 15 дітей (65,2%) вказали на труднощі в інтеграції до шкільного середовища через відчуття «чужості» або страх бути неприйнятим однокласниками. У 7 випадках (30,4%) діти повідомили про випадки стигматизації, коли однокласники висміювали їхній акцент або розпитували про війну, що ускладнює участь у шкільних заходах. Наприклад, одна дівчинка сказала: «Мене дражнять, що я говорю не так, тому я не хочу грати з іншими».

Мовні бар'єри. 6 дітей (26,1%) зазначили, що мають труднощі з

розумінням навчального матеріалу через мовні відмінності, зокрема через використання української мови в школі, якщо раніше вони навчалися російською. Наприклад, одна дитина сказала: «Інколи я не розумію, що говорить вчитель, бо він швидко говорить українською».

Позитивні аспекти. 8 дітей (34,8%) зазначили, що підтримка вчителів або дружні однокласники допомагають їм відчувати себе комфортніше в школі. Наприклад, одна дитина сказала: «Моя вчителька допомагає мені з уроками, і це класно».

Батьки.

Організаційні бар'єри. 13 батьків (81,3%) повідомили про труднощі з організаційними аспектами, такими як складнощі з записом до школи (5 батьків, 31,3%), брак інформації про шкільні програми (7 батьків, 43,8%) або проблеми з транспортом до школи (4 батьки, 25,0%). Наприклад, один із батьків зазначив: «Ми довго шукали школу, бо не знали, куди звертатися».

Фінансові обмеження. 12 батьків (75,0%) вказали на фінансові труднощі, які обмежують доступ дітей до освіти. З них 9 батьків (56,3%) повідомили про неможливість оплачувати позашкільні заняття чи шкільні матеріали, а 6 батьків (37,5%) зазначили, що не можуть дозволити собі купувати шкільну форму чи підручники. Наприклад, один із батьків сказав: «Ми ледве справляємося з витратами на їжу, тому гуртки для дитини – це недосяжно».

Соціально-психологічні бар'єри. 11 батьків (68,8%) повідомили, що їхні діти стикаються з труднощами в соціальній інтеграції через сором'язливість (8 батьків, 50,0%) або страх бути неприйнятими (6 батьків, 37,5%). У 5 випадках (31,3%) батьки вказали на випадки стигматизації, коли однокласники називали дітей ВПО «переселенцями» або уникали спілкування. Наприклад, одна мати зазначила: «Мій син не хоче йти до школи, бо діти сміються з його акценту».

Мовні бар'єри. 7 батьків (43,8%) повідомили, що їхні діти мають труднощі з навчанням через мовний бар'єр, зокрема через перехід на українську мову викладання. Наприклад, один із батьків сказав: «Донька погано

розуміє уроки, бо вдома ми говорили російською».

Потреба в підтримці. Усі 16 батьків (100,0%) висловили потребу в додатковій підтримці, зокрема в забезпеченні безкоштовних шкільних матеріалів (10 батьків, 62,5%), доступі до позашкільних занять (8 батьків, 50,0%) та психологічній допомозі для адаптації дітей (12 батьків, 75,0%).

Соціальні педагоги.

Організаційні бар'єри. Усі 6 соціальних педагогів (100,0%) повідомили про проблеми з організацією навчання для дітей ВПО, зокрема через брак координації між школами та місцевими органами влади (4 педагоги, 66,7%) або недостатню інформованість батьків про освітні можливості (5 педагогів, 83,3%). Наприклад, один педагог сказав: «Батьки часто не знають, куди звертатися за допомогою для вступу до школи».

Фінансові обмеження. 5 педагогів (83,3%) зазначили, що фінансові труднощі сімей ВПО обмежують доступ дітей до позашкільних занять або додаткових освітніх ресурсів. Наприклад, один педагог зазначив: «Деякі діти не можуть брати участь у гуртках, бо сім'ї не мають на це грошей».

Соціально-психологічні бар'єри. 5 педагогів (83,3%) повідомили, що діти ВПО часто уникають участі в шкільних заходах через замкненість або страх стигматизації. Четверо педагогів (66,7%) вказали на випадки, коли діти зазнавали насмішок через акцент або походження. Наприклад, один педагог сказав: «Діти ВПО часто тримаються осторонь, бо бояться, що їх не приймуть».

Мовні бар'єри. 4 педагоги (66,7%) зазначили, що мовні відмінності ускладнюють навчання для дітей ВПО, особливо для тих, хто раніше навчався російською мовою. Наприклад, один педагог сказав: «Деякі діти соромляться відповідати на уроках, бо не впевнені в своїй українській».

Обмеження в роботі. Усі 6 педагогів (100,0%) вказали на брак ресурсів і часу для індивідуальної роботи з дітьми ВПО, а також на недостатню кількість програм для підтримки їхньої адаптації.

Шкільні психологи.

Організаційні бар'єри. 5 психологів (83,3%) повідомили про організаційні

проблеми, такі як переповненість класів (3 психологи, 50,0%) або брак спеціалізованих програм для дітей ВПО (4 психологи, 66,7%). Наприклад, один психолог зазначив: «У класах забагато дітей, і вчителі не встигають приділяти увагу ВПО».

Фінансові обмеження. 4 психологи (66,7%) вказали, що фінансові труднощі сімей ВПО обмежують доступ дітей до додаткових освітніх можливостей, таких як репетиторство чи гуртки. Наприклад, один психолог сказав: «Діти ВПО рідко відвідують позашкільні заняття, бо це дорого для їхніх сімей».

Соціально-психологічні бар'єри. Усі 6 психологів (100,0%) зазначили, що діти ВПО стикаються з соціальною ізоляцією через страх бути відкинутими або упереджене ставлення однокласників. Четверо психологів (66,7%) повідомили про випадки стигматизації, пов'язані з акцентом або походженням. Наприклад, один психолог розповів: «Дитина боїться брати участь у шкільних заходах, бо однокласники дражнять її через мову».

Мовні бар'єри. 5 психологів (83,3%) зазначили, що мовні труднощі ускладнюють навчання та соціальну адаптацію дітей ВПО. Наприклад, один психолог сказав: «Деякі діти не можуть повноцінно брати участь в уроках через слабке володіння українською».

Обмеження в роботі. Усі 6 психологів (100,0%) вказали на брак часу, ресурсів і спеціалізованих програм для роботи з дітьми ВПО, а також на недостатню підготовку в діагностиці психоемоційних проблем, пов'язаних із переміщенням.

Отже, дані анкетувань і інтерв'ю свідчать, що діти ВПО стикаються з комплексними бар'єрами доступу до освіти, включаючи організаційні, фінансові, соціально-психологічні і мовні проблеми. Організаційні труднощі, такі як брак інформації та координації, ускладнюють інтеграцію дітей до шкільного середовища. Фінансові обмеження перешкоджають участі в позашкільних заняттях і забезпеченню необхідними матеріалами. Соціально-психологічні бар'єри, зокрема стигматизація та ізоляція, посилюють труднощі

адаптації, а мовні бар’єри ускладнюють засвоєння навчального матеріалу. Усі батьки, соціальні педагоги і психологи підкреслюють потребу в додаткових ресурсах, включаючи безкоштовні шкільні матеріали, доступ до позашкільних занять, психологічну підтримку та програми для подолання мовних бар’єрів, щоб забезпечити рівний доступ дітей ВПО до якісної освіти.

3. Проблеми психологічної підтримки дітей ВПО.

Діти ВПО.

Обмежений доступ до психологічної підтримки. 14 дітей (60,9%) повідомили, що не отримують регулярної психологічної допомоги в школі. З них 9 дітей (39,1%) зазначили, що не знають, до кого звертатися за підтримкою, а 5 дітей (21,7%) сказали, що соромляться говорити про свої проблеми. Наприклад, одна дитина зазначила: «Я не хочу розповідати психологу, бо боюся, що мене не зрозуміють».

Недостатня обізнаність про психологічні послуги. 11 дітей (47,8%) вказали, що не знають про можливість отримати психологічну допомогу в школі. Наприклад, один хлопчик сказав: «Я не знаю, чи є у нас психолог, ніхто про це не розповідав».

Соціально-психологічні бар’єри. 12 дітей (52,2%) повідомили, що відчувають дискомфорт або страх перед спілкуванням із психологом через стигматизацію чи недовіру. Наприклад, одна дівчинка сказала: «Я боюся, що якщо розповім щось психологу, це дізнаються інші».

Позитивні аспекти. 7 дітей (30,4%) зазначили, що групові заняття (наприклад, арт-терапія чи ігрові активності) допомагають їм почуватися краще. Наприклад, одна дитина сказала: «Коли ми малюємо разом, мені легше, бо я не сам». Однак 10 дітей (43,5%) повідомили, що такі заняття проводяться рідко або взагалі відсутні.

Батьки.

Обмежений доступ до психологічної підтримки. 13 батьків (81,3%) повідомили, що їхні діти не отримують достатньої психологічної підтримки в школі. З них 10 батьків (62,5%) зазначили, що в школі бракує психологів, а

7 батьків (43,8%) вказали на відсутність регулярних психологічних програм. Наприклад, один із батьків сказав: «У школі є психолог, але він працює лише раз на тиждень, і цього замало».

Недостатня обізнаність про психологічні послуги. 11 батьків (68,8%) повідомили, що не отримують інформації про доступні психологічні послуги для дітей. Наприклад, одна мати зазначила: «Нам ніхто не розповів, що можна звернутися до психолога чи куди йти за допомогою».

Соціально-психологічні бар'єри. 9 батьків (56,3%) вказали, що їхні діти відмовляються від психологічної допомоги через страх стигматизації або недовіру до психологів. Наприклад, один із батьків сказав: «Мій син думає, що якщо він піде до психолога, його вважатимуть дивним».

Потреба в підтримці. Усі 16 батьків (100,0%) висловили потребу в регулярних психологічних консультаціях для дітей, групових заняттях для соціалізації (12 батьків, 75,0%) та програмах для батьків, які допомогли б їм краще зрозуміти психоемоційні потреби дітей (10 батьків, 62,5%). Наприклад, один із батьків зазначив: «Нам потрібні заняття, де діти могли б спілкуватися й не боятися, а ми – знати, як їх підтримати».

Соціальні педагоги.

Організаційні бар'єри. Усі 6 соціальних педагогів (100,0%) повідомили про недостатню кількість шкільних психологів і брак часу для організації психологічної підтримки. Четверо педагогів (66,7%) вказали на відсутність системних програм для роботи з дітьми ВПО. Наприклад, один педагог сказав: «У нас один психолог на всю школу, і він не встигає працювати з усіма дітьми».

Ресурсні обмеження. 5 педагогів (83,3%) зазначили, що брак фінансування та методичних матеріалів ускладнює організацію психологічних заходів, таких як арт-терапія чи групові заняття. Наприклад, один педагог зазначив: «Ми хочемо проводити більше занять, але немає ні матеріалів, ні грошей».

Професійні обмеження. 4 педагоги (66,7%) повідомили про недостатню

підготовку в роботі з дітьми, які мають травматичний досвід. Наприклад, один педагог сказав: «Ми не завжди знаємо, як правильно підійти до дитини, яка пережила війну».

Соціально-психологічні бар'єри. 5 педагогів (83,3%) зазначили, що діти ВПО часто уникають психологічної підтримки через страх стигматизації або недовіру. Наприклад, один педагог сказав: «Діти бояться, що їх вважатимуть слабкими, якщо вони звернуться по допомогу».

Шкільні психологи.

Організаційні бар'єри. Усі 6 психологів (100,0%) повідомили про перевантаженість через велику кількість учнів і брак часу для індивідуальної роботи з дітьми ВПО. П'ятеро психологів (83,3%) вказали на відсутність спеціалізованих програм для роботи з дітьми, які мають травматичний досвід. Наприклад, один психолог зазначив: «У мене 500 учнів, і я не можу приділити достатньо часу дітям ВПО».

Ресурсні обмеження. 5 психологів (83,3%) повідомили про брак методичних матеріалів і фінансування для організації групових занять або арт-терапії. Наприклад, один психолог сказав: «Ми могли б проводити більше занять, але немає ні приміщення, ні матеріалів».

Професійні обмеження. Усі 6 психологів (100,0%) вказали на недостатню підготовку в діагностиці та лікуванні посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у дітей. Наприклад, один психолог зазначив: «Я не маю достатньо знань, щоб працювати з дітьми, які пережили війну, потрібні спеціальні тренінги».

Соціально-психологічні бар'єри. 5 психологів (83,3%) повідомили, що діти ВПО уникають психологічної допомоги через страх стигматизації, недовіру або сором'язливість. Наприклад, один психолог сказав: «Діти бояться відкриватися, бо думають, що їхні проблеми будуть розголошені».

Як бачимо діти ВПО зустрічаються з перешкодами щодо отримання психологічної підтримки, включаючи організаційні, ресурсні, професійні і соціально-психологічні проблеми. Обмежений доступ до шкільних психологів,

брак фінансування та методичних матеріалів, недостатня професійна підготовка спеціалістів і страх стигматизації значно ускладнюють надання якісної психологічної допомоги. Усі батьки, соціальні педагоги і психологи підкреслюють потребу в регулярних психологічних консультаціях, групових заняттях для соціалізації, спеціалізованих тренінгах для спеціалістів і програмах для батьків, щоб забезпечити ефективну психологічну підтримку дітей ВПО та сприяти їхній адаптації в шкільному середовищі.

4. Проблеми соціальної інтеграції.

Діти ВПО.

Соціально-психологічні бар'єри. 16 дітей (69,6%) повідомили про труднощі у встановленні дружніх стосунків із однолітками через сором'язливість, страх бути неприйнятими або відчуття «чужості». З них 10 дітей (43,5%) зазначили, що відчувають себе «не такими, як усі» через свій досвід переміщення чи відмінності в поведінці. Наприклад, одна дитина сказала: «Я не хочу грати з іншими, бо вони не знають, як це – тікати з дому».

Стигматизація. 8 дітей (34,8%) повідомили про випадки стигматизації, коли однокласники висміювали їхній акцент, зовнішній вигляд або походження. Наприклад, одна дівчинка зазначила: «Мене дражнять, що я говорю не так, і називають «переселенкою»». У 6 випадках (26,1%) діти вказали, що однокласники розпитують про війну чи попереднє місце проживання, що викликає дискомфорт і бажання уникати спілкування.

Мовні бар'єри. 7 дітей (30,4%) повідомили про труднощі в спілкуванні з однолітками через мовні відмінності, зокрема через недостатнє володіння українською мовою. Наприклад, один хлопчик сказав: «Я соромлюся говорити, бо не знаю всіх слів українською, і діти сміються».

Культурні відмінності. 9 дітей (39,1%) зазначили, що відчувають себе ізольованими через відмінності в культурних звичках, традиціях або способі життя. Наприклад, одна дитина сказала: «Тут усі святкують по-іншому, і я не знаю, як до них приєднатися».

Позитивні аспекти. 8 дітей (34,8%) вказали, що дружні однокласники,

підтримка вчителів або участь у групових заняттях (наприклад, малювання чи спорт) допомагають їм почуватися комфортніше. Наприклад, одна дитина сказала: «Коли я граю у футбол із хлопцями, мені легше з ними дружити». Однак 11 дітей (47,8%) зазначили, що брак доступу до таких занять обмежує їхні можливості для соціалізації.

Батьки.

Соціально-психологічні бар'єри. 12 батьків (75,0%) повідомили, що їхні діти стикаються з труднощами в соціальній інтеграції через сором'язливість (9 батьків, 56,3%), страх бути неприйнятими (7 батьків, 43,8%) або замкненість (8 батьків, 50,0%). Наприклад, один із батьків сказав: «Моя донька не хоче йти на шкільні свята, бо боїться, що її не приймуть».

Стигматизація. 6 батьків (37,5%) повідомили про випадки стигматизації, коли однокласники називали їхніх дітей «переселенцями» або висміювали їх через акцент чи походження. Наприклад, одна мати зазначила: «Син розповів, що його дражнили через те, що він із Донбасу».

Мовні бар'єри. 8 батьків (50,0%) вказали, що їхні діти мають труднощі в спілкуванні через недостатнє володіння українською мовою, що призводить до ізоляції. Наприклад, один із батьків сказав: «Мій син соромиться говорити на уроках, бо боїться зробити помилку в українській мові».

Культурні відмінності. 7 батьків (43,8%) зазначили, що їхні діти відчувають себе ізольованими через відмінності в культурних традиціях або способі життя. Наприклад, один із батьків сказав: «Діти тут мають інші звички, і моїй доньці важко знайти спільну мову».

Потреба в підтримці. Усі 16 батьків (100,0%) висловили потребу в програмах соціалізації, таких як групові заняття чи позашкільні активності, які б допомогли дітям встановлювати дружні стосунки. 11 батьків (68,8%) наголосили на необхідності роботи з учителями та однокласниками для зменшення стигматизації. Наприклад, один із батьків зазначив: «Потрібні заняття, де діти могли б разом грати й не відчувати себе чужими».

Соціальні педагоги.

Соціально-психологічні бар’єри. Усі 6 соціальних педагогів (100,0%) повідомили, що діти ВПО часто проявляють замкненість або сором’язливість, що ускладнює їхню інтеграцію до шкільного середовища. П’ятеро педагогів (83,3%) зазначили, що діти уникають групових активностей через страх бути неприйнятими. Наприклад, один педагог сказав: «Діти ВПО часто сидять окремо на перервах, бо бояться, що їх не зрозуміють».

Стигматизація. 5 педагогів (83,3%) повідомили про випадки стигматизації, коли діти ВПО зазнають насмішок через акцент, походження або соціальний статус. Наприклад, один педагог зазначив: «Однокласники називають дітей ВПО «переселенцями», і це змушує їх закриватися».

Мовні бар’єри. 4 педагоги (66,7%) вказали, що мовні відмінності ускладнюють соціальну інтеграцію дітей ВПО, особливо для тих, хто раніше спілкувався російською мовою. Наприклад, один педагог сказав: «Деякі діти уникають розмов, бо соромляться свого акценту».

Культурні відмінності. 4 педагоги (66,7%) зазначили, що культурні відмінності, такі як різні традиції чи звички, створюють бар’єри для соціалізації. Наприклад, один педагог сказав: «Діти ВПО іноді не знають місцевих традицій, і це ускладнює їхню дружбу з однокласниками».

Обмеження в роботі. 5 педагогів (83,3%) вказали на брак спеціалізованих програм соціалізації, таких як групові заняття чи тренінги для дітей і вчителів. Наприклад, один педагог зазначив: «Ми намагаємося залучати дітей до спільних заходів, але бракує ресурсів і підготовки».

Шкільні психологи.

Соціально-психологічні бар’єри. Усі 6 психологів (100,0%) повідомили, що діти ВПО часто відчувають себе ізольованими через сором’язливість, страх неприйняття або травматичний досвід. П’ятеро психологів (83,3%) зазначили, що діти уникають групових заходів через низьку самооцінку. Наприклад, один психолог сказав: «Дитина боїться брати участь у шкільних заходах, бо думає, що її не приймуть».

Стигматизація. 5 психологів (83,3%) повідомили про випадки

стигматизації, коли діти ВПО зазнають насмішок або упередженого ставлення через акцент чи походження. Наприклад, один психолог зазначив: «Дитина розповіла, що боїться дружити, бо однокласники сміються з її мови».

Мовні бар'єри. 5 психологів (83,3%) вказали, що мовні труднощі ускладнюють спілкування дітей ВПО з однолітками та вчителями, що призводить до ізоляції. Наприклад, один психолог сказав: «Діти, які погано володіють українською, часто уникають розмов, щоб не бути висміяними».

Культурні відмінності. 4 психологи (66,7%) зазначили, що відмінності в культурних традиціях і способі життя ускладнюють соціальну інтеграцію. Наприклад, один психолог сказав: «Діти ВПО відчувають себе чужими, бо не знають місцевих звичаїв».

Обмеження в роботі. Усі 6 психологів (100,0%) вказали на брак часу, ресурсів і спеціалізованих програм для роботи з дітьми ВПО, а також на недостатню підготовку в організації заходів для соціалізації. Наприклад, один психолог зазначив: «Ми могли б проводити більше групових занять, але бракує матеріалів і часу».

Діти внутрішньо переміщених осіб зазнають серйозних перешкод у процесі соціальної інтеграції, таких як психоемоційні труднощі, упереджене ставлення, мовні бар'єри та культурні відмінності. Сором'язливість, страх неприйняття та стигматизація через акцент чи походження призводять до ізоляції та ускладнюють встановлення дружніх стосунків. Мовні та культурні відмінності посилюють відчуття «чужості», обмежуючи участь дітей у шкільному житті. Усі батьки, соціальні педагоги і психологи підкреслюють потребу в програмах соціалізації, таких як групові заняття, тренінги для вчителів і однокласників, а також у заходах для подолання мовних і культурних бар'єрів, щоб сприяти інтеграції дітей ВПО до шкільного середовища.

5. Потреба у підтримці сімей ВПО.

Діти ВПО.

Психологічна підтримка. 15 дітей (65,2%) зазначили, що їхні сім'ї потребують психологічної допомоги, щоб краще справлятися зі стресом і

тривожністю, викликаними переміщенням. Наприклад, одна дитина сказала: «Мама часто сумна, і я хочу, щоб вона була щасливішою». 10 дітей (43,5%) висловили бажання, щоб їхні батьки брали участь у групових заняттях разом із ними для спільного подолання труднощів.

Соціальна підтримка. 12 дітей (52,2%) повідомили, що їхні сім'ї почуваються ізольованими в новому середовищі через брак контактів із місцевою громадою. Наприклад, один хлопчик зазначив: «Ми не знаємо нікого тут, і мама не має з ким поговорити».

Фінансова підтримка. 11 дітей (47,8%) вказали, що їхні сім'ї мають фінансові труднощі, які впливають на їхнє навчання та дозвілля. Наприклад, одна дитина сказала: «Я не можу ходити на гуртки, бо в нас немає грошей».

Організаційна підтримка. 9 дітей (39,1%) зазначили, що їхні батьки потребують більше інформації про шкільні програми, соціальні послуги чи можливості працевлаштування. Наприклад, одна дівчинка сказала: «Мама не знає, де знайти роботу, і це нас усіх турбує».

Позитивні аспекти. 7 дітей (30,4%) зазначили, що допомога від вчителів чи соціальних служб (наприклад, безкоштовні шкільні обіди) полегшує життя їхніх сімей. Однак 13 дітей (56,5%) вказали, що підтримка є нерегулярною або недостатньою.

Батьки.

Психологічна підтримка. Усі 16 батьків (100,0%) висловили потребу в психологічній підтримці для себе та своїх дітей. З них 12 батьків (75,0%) зазначили, що потребують консультацій для подолання стресу, викликаного переміщенням і невизначеністю. Наприклад, один із батьків сказав: «Я не знаю, як допомогти своїй дитині, бо сама відчуваю тривогу». 10 батьків (62,5%) висловили бажання брати участь у групових заняттях із дітьми для зміцнення сімейних зв'язків.

Соціальна підтримка. 13 батьків (81,3%) повідомили про потребу в програмах, які б допомогли інтегруватися до місцевої громади. Наприклад, одна мати зазначила: «Ми почуваємося чужими, і нам потрібні заходи, де ми

могли б познайомитися з іншими сім’ями». 9 батьків (56,3%) вказали на брак соціальних контактів як основну проблему.

Фінансова підтримка. 14 батьків (87,5%) повідомили про фінансові труднощі, які обмежують доступ до шкільних матеріалів, позашкільних занять і базових потреб. Наприклад, один із батьків сказав: «Ми не можемо купити дитині підручники чи форму, бо всі гроші йдуть на оренду житла». 11 батьків (68,8%) висловили потребу в матеріальній допомозі, такій як безкоштовні шкільні обіди чи ваучери на навчальні матеріали.

Організаційна підтримка. 12 батьків (75,0%) зазначили, що потребують більше інформації про доступні соціальні послуги, можливості працевлаштування та процедури запису до школи. Наприклад, один із батьків сказав: «Ми не знаємо, куди звертатися за допомогою, і це дуже ускладнює життя». 8 батьків (50,0%) вказали на труднощі з оформленням документів для отримання соціальних виплат.

Бар’єри в отриманні підтримки. 11 батьків (68,8%) повідомили про брак інформації про доступні програми підтримки, а 9 батьків (56,3%) зазначили, що бюрократичні процедури ускладнюють отримання допомоги. Наприклад, одна мати сказала: «Я намагалася отримати виплати, але це зайняло багато часу через документи».

Соціальні педагоги.

Психологічна підтримка. Усі 6 соціальних педагогів (100,0%) зазначили, що сім’ї ВПО потребують психологічної підтримки для подолання стресу та травматичного досвіду. П’ятеро педагогів (83,3%) підкреслили необхідність програм для батьків, які б допомогли їм підтримувати дітей. Наприклад, один педагог сказав: «Батьки часто самі в стресі, і це впливає на дітей».

Соціальна підтримка. 5 педагогів (83,3%) повідомили, що сім’ї ВПО потребують програм інтеграції до місцевих громад, таких як спільні заходи чи тренінги. Наприклад, один педагог зазначив: «Сім’ї ВПО рідко беруть участь у громадських заходах, бо не знають, як до них долучитися».

Фінансова підтримка. Усі 6 педагогів (100,0%) вказали, що фінансові

труднощі сімей ВПО обмежують їхню здатність забезпечувати дітей необхідними шкільними матеріалами та позашкільними заняттями. Наприклад, один педагог сказав: «Багато сімей не можуть дозволити собі навіть зошити для дітей».

Організаційна підтримка. 5 педагогів (83,3%) зазначили, що сім'ї ВПО потребують кращої інформованості про соціальні послуги, можливості працевлаштування та освітні програми. Наприклад, один педагог сказав: «Батьки часто не знають, куди звертатися за допомогою для дітей чи для себе».

Бар'єри в отриманні підтримки. Усі 6 педагогів (100,0%) вказали на брак координації між школами, соціальними службами та місцевими органами влади, що ускладнює надання підтримки сім'ям ВПО.

Шкільні психологи.

Психологічна підтримка. Усі 6 психологів (100,0%) повідомили, що сім'ї ВПО потребують психологічної підтримки для подолання тривожності, стресу та травматичного досвіду. П'ятеро психологів (83,3%) зазначили, що програми для батьків допомогли б краще зрозуміти психоемоційні потреби дітей. Наприклад, один психолог сказав: «Батьки самі потребують терапії, щоб ефективно підтримувати своїх дітей».

Соціальна підтримка. 5 психологів (83,3%) вказали на потребу в програмах, які б сприяли інтеграції сімей ВПО до місцевих громад. Наприклад, один психолог зазначив: «Сім'ї ВПО часто ізольовані, і їм потрібні заходи для знайомства з місцевими жителями».

Фінансова підтримка. 5 психологів (83,3%) повідомили, що фінансові труднощі сімей ВПО обмежують доступ дітей до психологічної та освітньої підтримки. Наприклад, один психолог сказав: «Сім'ї не можуть оплачувати додаткові заняття для дітей, що впливає на їхню соціалізацію».

Організаційна підтримка. Усі 6 психологів (100,0%) зазначили, що сім'ї ВПО потребують кращої інформованості про соціальні послуги та спрощених процедур для отримання підтримки. Наприклад, один психолог сказав: «Батьки не знають, де шукати допомогу, і це створює додатковий стрес».

Бар’єри в отриманні підтримки. 5 психологів (83,3%) вказали на бюрократичні складнощі та брак координації між службами як основні перешкоди для сімей ВПО. Наприклад, один психолог зазначив: «Сім’ї часто не отримують допомогу через складні процедури оформлення документів».

Отже, сім’ї ВПО з дітьми мають комплексні потреби в психологічній, соціальній, фінансовій і організаційній підтримці. Психологічна допомога потрібна для подолання стресу та травматичного досвіду, соціальна – для інтеграції до місцевих громад, фінансова – для забезпечення базових потреб і доступу до освіти, а організаційна – для спрощення доступу до інформації та послуг. Бар’єри, такі як брак інформації, бюрократичні складнощі та недостатня координація служб, значно ускладнюють отримання підтримки. Усі батьки, соціальні педагоги і психологи підкреслюють необхідність комплексних програм, які включали б психологічні консультації, групові заняття, матеріальну допомогу та інформаційні кампанії, щоб забезпечити ефективну підтримку сімей ВПО та сприяти їхній адаптації в новому середовищі.

Дослідження ролі держави, міжнародних і громадських організацій у підтримці дітей ВПО показало, що державні ініціативи МОН і Міністерства соціальної політики мають обмежену ефективність через бюрократичні бар’єри та нерівномірне фінансування (75,0% батьків, 83,3% педагогів), що ускладнює доступ до освітніх і соціальних програм. Міжнародні організації надають технічні засоби та психологічну підтримку (50,0% батьків, 83,3% психологів), але їхні програми обмежені короткостроковим фінансуванням і недостатнім охопленням регіонів, особливо сільських (62,5% батьків, 100,0% психологів). Місцеві громадські організації створюють дитячі простори та проводять терапевтичні заняття (56,3% батьків, 83,3% педагогів), але 60,0% із них стикаються з браком ресурсів через залежність від зовнішнього фінансування.

Таким чином, дослідження проблем і потреб дітей внутрішньо переміщених осіб, проведене на основі анкетувань, опитування і інтерв’ю з дітьми, батьками, соціальними педагогами та шкільними психологами, виявило

значні виклики у сфері соціально-педагогічного захисту. Основними проблемами є висока тривожність, спричинена невизначеністю майбутнього, зміною місця проживання та воєнним досвідом, психосоматичні прояви, такі як головний біль, порушення сну та біль у животі, а також соціальна дезадаптація через страх неприйняття, стигматизацію, пов’язану з акцентом чи походженням, та мовні бар’єри. Основні потреби включають регулярну психологічну підтримку, групові заняття для соціалізації, доступ до позашкільних заходів і програми для батьків, які допомогли б краще зрозуміти потреби дітей. Необхідний комплексний підхід до соціально-педагогічного захисту, який враховує вікові особливості дітей ВПО та контекст війни, забезпечуючи психологічні консультації, програми соціалізації, подолання мовних і культурних бар’єрів та залучення спеціалістів із достатньою підготовкою для роботи з травматичним досвідом.

2.2. Програма соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни

Дослідження проблем і потреб дітей внутрішньо переміщених осіб віком 7-11 років, проведене з дітьми, батьками, соціальними педагогами та шкільними психологами, виявило необхідність створення комплексної програми соціально-педагогічного захисту, яка враховує їхні психоемоційні, соціальні, освітні та матеріальні потреби в контексті війни. Програма спрямована на подолання тривожності, психосоматичних проявів, соціальної дезадаптації, а також забезпечення доступу до освіти та психологічної підтримки з урахуванням вікових особливостей дітей ВПО.

Мета програми: забезпечити комплексну соціально-педагогічну підтримку дітей ВПО для сприяння їхній психоемоційній стабільності, соціальній інтеграції, доступу до якісної освіти та підтримки сімей у новому середовищі.

Основні завдання програми:

1. Забезпечення регулярних індивідуальних і групових консультацій для подолання тривожності, проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) і психосоматичних симптомів.

2. Організація групових занять і позашкільних заходів для подолання ізоляції, стигматизації та мовних бар'єрів.

3. Надання доступу до навчальних матеріалів, позашкільних занять і спрощення організаційних процедур для інтеграції до шкільного середовища.

4. Створення програм для батьків, які допоможуть краще зрозуміти потреби дітей, а також забезпечення інформаційної та матеріальної підтримки.

5. Організація тренінгів для вчителів, соціальних педагогів і психологів із роботи з дітьми, які мають травматичний досвід.

Програма соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни включає чотири основні компоненти, розроблені на основі виявлених потреб і проблем: психологічна підтримка, соціальна інтеграція, освітня підтримка та підтримка сімей (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Структура програми соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни

Компонент	Мета	Основні заходи	Очікувані результати
Психологічна підтримка	Подолання тривожності, ПТСР, психосоматики	Індивідуальні консультації, групові заняття, тренінги для батьків	Зменшення тривожності, емоційна стабільність
Соціальна інтеграція	Соціалізація, подолання ізоляції	Позашкільні гуртки, тренінги з толерантності, курси мови	Збільшення участі, зменшення стигматизації
Освітня підтримка	Доступ до освіти, адаптація до школи	Безкоштовні матеріали, спрощення запису, інклюзивні програми	Покращення успішності, подолання бар'єрів
Підтримка сімей	Підтримка батьків, інтеграція в громаду	Інформаційні кампанії, ваучери, спільні заходи	Зміцнення сімей, покращення інтеграції

І. Психологічна підтримка.

Психологічна підтримка є ключовим компонентом програми, спрямованим на подолання тривожності, психосоматичних проявів і наслідків посттравматичного стресового розладу у дітей внутрішньо переміщених осіб. Вона враховує вікові особливості дітей, їхній травматичний досвід і потреби в безпечному середовищі для відновлення психоемоційного стану. Компонент включає три основні напрями: індивідуальні консультації, групові заняття та тренінги для батьків, які разом створюють комплексний підхід до підтримки дітей і їхніх сімей.

1. Індивідуальні консультації зосереджені на наданні персоналізованої психологічної допомоги дітям, які демонструють прояви тривожності, ПТСР чи психосоматичних симптомів (наприклад, головний біль, порушення сну, підвищена дратівливість). Консультації проводяться шкільними психологами або сертифікованими фахівцями, які мають досвід роботи з дітьми, що пережили травматичні події.

Формат і методика:

- регулярні сесії (1-2 рази на тиждень, тривалістю 30-45 хвилин залежно від віку та стану дитини);
- використання арт-терапії (малювання, ліплення, створення колажів) для вираження емоцій, що дозволяє дітям безпечно висловлювати переживання, які важко артикулювати вербально;
- пісочна терапія для створення безпечного простору, де діти можуть відтворювати свої почуття та переживання через гру;
- техніки релаксації, такі як дихальні вправи чи прогресивна м’язова релаксація, адаптовані до віку дітей;
- казкотерапія, яка через метафоричні історії допомагає дітям осмислювати власний досвід і знаходити способи подолання страхів.

Приклади заходів для психологічної підтримки дітей ВПО включають малювання «безпечного місця», що допомагає створити уявний простір, де дитина відчуває себе захищеною, створення «коробки спокою» з предметами,

асоційованими з комфортом і безпекою, такими як м’які іграшки чи кольорові стрічки, а також роботу з метафоричними картами для ідентифікації та вербалізації емоцій, що сприяє кращому розумінню власних почуттів і їхньому вираженню.

Організація індивідуальних консультацій для дітей внутрішньо переміщених осіб є важливим елементом забезпечення їхньої психоемоційної стабільності. Консультації проводяться у спеціально обладнаних кабінетах у школах, громадських центрах або інших безпечних просторах, які відповідають вимогам конфіденційності та створюють комфортну атмосферу для дітей. Кабінети оснащені зручними меблями, матеріалами для арт-терапії (фарби, папір, пластилін), а також предметами, що сприяють релаксації, такими як м’які крісла, килимки чи приглушене освітлення. Графік сесій формується індивідуально, враховуючи шкільний розклад дитини, її психоемоційний стан і потреби, що дозволяє уникнути додаткового стресу. Психологи використовують стандартизовані інструменти, такі як опитувальники для оцінки рівня тривожності, для моніторингу прогресу та адаптації методів роботи. Для забезпечення якості консультацій залучаються фахівці, які пройшли спеціалізоване навчання з роботи з дітьми, що мають травматичний досвід, а також регулярно отримують супервізію. Координація з батьками або опікунами здійснюється через попереднє узгодження графіку та регулярне інформування про прогрес дитини, зберігаючи при цьому конфіденційність інформації. У разі потреби консультації можуть проводитися у форматі он-лайн через захищені платформи, що забезпечує доступність для сімей, які перебувають у віддалених місцевостях або мають обмежені можливості для відвідування. Для дітей з мовними бар’єрами залучаються перекладачі або психологи, які володіють відповідною мовою, щоб забезпечити ефективну комунікацію. Моніторинг ефективності консультацій включає не лише опитувальники, а й якісні методи, такі як аналіз малюнків дітей або зворотний зв’язок від педагогів і батьків, що дозволяє комплексно оцінювати зміни в психоемоційному стані дитини.

2. Групові терапевтичні заняття спрямовані на розвиток навичок спілкування, формування довіри до однолітків і подолання страхів та ізоляції. Вони сприяють соціалізації дітей ВПО, допомагаючи їм відчувати себе частиною спільноти. Заняття проводяться у групах по 6–10 дітей для забезпечення комфортної взаємодії.

Формат і методика:

- ігрові сесії, які включають рольові ігри, спрямовані на розвиток емпатії та співпраці. наприклад, гра «острів скарбів», де діти разом вирішують завдання, щоб «знайти скарб», що сприяє командній роботі;

- тренінги з розвитку соціальних навичок, таких як активне слухання, вирішення конфліктів і вираження емоцій;

- групова арт-терапія, наприклад, створення спільного малюнка чи мозаїки, що символізує єдність і підтримку;

- рухливі ігри для зняття напруги та підвищення рівня довіри (наприклад, «павутинка», де діти передають клубок ниток, створюючи зв’язки між собою).

Заходи для групових занять спрямовані на розвиток навичок спілкування, формування довіри та подолання ізоляції у дітей внутрішньо переміщених осіб. Вони включають гру «Коло довіри», де діти діляться позитивними спогадами чи мріями в безпечному середовищі, створення «дерева дружби», коли кожна дитина додає листочок із побажанням чи компліментом для іншого учасника, та ігри на співпрацю, такі як побудова вежі з конструктора, де кожен виконує свою роль. Додатково проводяться такі заходи: створення спільного «колаж мрій», де діти вирізають зображення з журналів і створюють групову композицію, що відображає їхні спільні надії та бажання, сприяючи відчуттю єдності; гра «Театр емоцій», де учасники через імпровізацію відтворюють різні емоційні стани, що допомагає розпізнавати та виражати почуття; вправа «Міст дружби», під час якої діти разом будують символічний міст із паперу чи інших матеріалів, що символізує зв’язок між ними; а також «Казкова подорож», де група вигадує колективну історію, додаючи по одному реченню, що розвиває

уяву та співпрацю. Ці заходи сприяють соціалізації, зменшенню тривожності та формуванню позитивних взаємин у групі.

Організація групових занять передбачає їх проведення 1-2 рази на тиждень у школах, позашкільних центрах або спеціально обладнаних безпечних просторах, придатних для дитячих груп. Групи формуються за віковими категоріями (6-8 і 9-11 років) для врахування психологічних особливостей дітей. Заняття проводять психологи або соціальні педагоги, які пройшли спеціалізоване навчання з роботи з дітьми, що мають травматичний досвід.

3. Тренінги для батьків спрямовані на підвищення їхньої обізнаності про психоемоційні потреби дітей, розпізнавання ознак стресу та ПТСР, а також формування навичок емоційної підтримки. Це допомагає батькам стати активними учасниками процесу відновлення дітей і зміцнює сімейні зв’язки.

Формат і методика:

- інтерактивні семінари (2–3 години, 1-2 рази на місяць) із використанням презентацій, кейс-методів і практичних вправ;
- навчання технікам активного слухання, емпатійного спілкування та створення безпечного домашнього середовища;
- групові дискусії, де батьки діляться досвідом і отримують підтримку від інших учасників;
- надання інформаційних матеріалів (буклетів, чек-листів) про ознаки стресу в дітей і способи їхньої підтримки.

Тренінги для батьків спрямовані на підвищення їхньої обізнаності про психоемоційні потреби дітей, розпізнавання ознак стресу та формування навичок емоційної підтримки. Заходи включають вправу «Розпізнай емоцію», де батьки вчаться ідентифікувати емоційні стани дітей за їхньою поведінкою чи невербальними сигналами, моделювання ситуацій, наприклад, як реагувати, якщо дитина відмовляється йти до школи через тривожність, та створення «сімейного ритуалу», такого як спільне читання перед сном, що сприяє зміцненню зв’язку між батьками та дітьми. Додатково проводяться вправи: «Щоденник емоцій», де батьки записують спостереження за настроєм дитини

протягом тижня, щоб краще зрозуміти її переживання; «Скринька запитань», де батьки анонімно подають запитання про складні ситуації з дітьми, а фасилітатор допомагає знайти рішення; «Карта потреб», під час якої батьки створюють візуальну схему потреб своєї дитини (емоційних, соціальних, фізичних), що допомагає систематизувати підтримку; а також вправа «Слухаю і розумію», де батьки практикують активне слухання, повторюючи сказане дитиною, щоб показати розуміння та підтримку. Ці вправи сприяють розвитку емпатії, покращенню комунікації та створенню сприятливого сімейного середовища для дітей ВПО.

Організація тренінгів передбачає їх проведення у школах, громадських центрах або онлайн для батьків із обмеженим доступом, залучення психологів і соціальних працівників із досвідом роботи з сім'ями ВПО, а також надання перекладу чи матеріалів рідною мовою для батьків, які стикаються з мовними бар'єрами.

Очікувані результати психологічної підтримки охоплюють кілька рівнів впливу. Для дітей передбачається зменшення рівня тривожності та психосоматичних проявів, таких як нормалізація сну чи зменшення головних болів, а також поліпшення емоційної регуляції та здатності виражати почуття. Це сприяє формуванню довіри до однолітків і дорослих, що полегшує соціальну адаптацію. Для батьків очікується підвищення обізнаності про психоемоційні потреби дітей і розвиток умінь надавати їм підтримку, що зміцнює сімейні зв'язки та створює сприятливе домашнє середовище. На системному рівні програма передбачає створення мережі підготовлених фахівців, здатних працювати з дітьми ВПО, та формування стійкої моделі психологічної підтримки, яка може бути масштабованою в інших регіонах.

II. Соціальна інтеграція.

Цей компонент спрямований на подолання ізоляції, стигматизації та мовних бар'єрів у дітей ВПО, сприяючи їхній соціалізації та встановленню дружніх стосунків у новому середовищі. Компонент включає три основні напрями: організацію позашкільних заходів, тренінги з толерантності та мовну

підтримку, які разом створюють умови для адаптації дітей до місцевих громад і зменшення відчуття «чужості».

1. Позашкільні заходи спрямовані на сприяння соціалізації дітей ВПО через залучення до спільних заходів із місцевими дітьми, що допомагає встановлювати дружні стосунки та зменшувати відчуття ізоляції. Організовуються гуртки малювання, спорту, танців, театрального мистецтва та музики, які проводяться у школах, громадських центрах або спеціалізованих позашкільних закладах 1-2 рази на тиждень. Наприклад, заняття з малювання можуть включати створення спільних картин на теми дружби чи природи, що сприяє співпраці, а спортивні секції, такі як футбол чи настільний теніс, розвивають командний дух і фізичну активність. Театральні гуртки дозволяють дітям через рольові ігри виражати емоції та розвивати впевненість у собі. Особлива увага приділяється змішаним групам, де діти ВПО займаються разом із місцевими дітьми, щоб зменшити відчуття «чужості» та сприяти формуванню дружніх зв’язків. Додатково організовуються тематичні заходи, такі як фестивалі творчості чи спортивні змагання, де діти спільно беруть участь у підготовці виступів чи ігор, що посилює почуття приналежності до громади. Для забезпечення доступності заняття проводяться безкоштовно або за мінімальну плату, а в разі потреби надається транспорт до місць проведення. Фасилітаторами виступають педагоги або волонтери, які пройшли навчання з інклюзивного підходу та роботи з дітьми з травматичним досвідом.

2. Тренінги з толерантності спрямовані на зменшення стигматизації дітей ВПО через їхній акцент, походження чи соціальний статус, сприяючи створенню доброзичливого шкільного середовища. Заняття проводяться для учнів, вчителів і шкільного персоналу в форматі інтерактивних семінарів 1-2 рази на місяць. Для учнів віком 6-11 років тренінги включають ігри та вправи, такі як «Коло схожостей», де діти знаходять спільні інтереси з однолітками, чи створення «постерів дружби», що підкреслюють цінність різноманітності. Для вчителів і персоналу заняття зосереджені на розпізнаванні ознак стигматизації, розумінні особливостей дітей ВПО та застосуванні інклюзивних підходів у

навчанні. Наприклад, вчителі вчаться уникати акцентування на відмінностях дітей і створювати умови для їхньої рівної участі в шкільних заходах. Програма тренінгів розробляється за участю психологів і соціальних педагогів, які використовують кейс-методи та рольові ігри для моделювання ситуацій, пов'язаних із дискримінацією. Заняття проводяться у школах або он-лайн, щоб забезпечити доступність для всіх учасників. Результати оцінюються через анкетування учнів і вчителів, а також аналіз скарг на випадки стигматизації, що дозволяє відстежувати покращення у шкільному середовищі.

3. Мовна підтримка передбачає організацію курсів української мови для дітей і батьків ВПО, які стикаються з труднощами через мовні бар'єри, з акцентом на інтерактивні та адаптовані методи навчання. Курси проводяться 2-3 рази на тиждень у школах, громадських центрах або он-лайн, тривалістю 45-60 хвилин. Для дітей заняття включають ігрові методи, такі як мовні квести, де вони вчаться через пісні, вірші чи інтерактивні програми, а також розмовні клуби, що допомагають практикувати мову в неформальній атмосфері. Наприклад, гра «Словниковий скарб» мотивує дітей запам'ятовувати нові слова через пошук «скарбів» у вигляді карток. Для батьків курси зосереджені на практичних аспектах мови, необхідних для спілкування в школі, соціальних службах чи побуті, і включають симуляції реальних ситуацій, таких як запис до лікаря чи батьківські збори. Викладачі курсів – це кваліфіковані педагоги або волонтери, які володіють методиками викладання української мови як іноземної. Матеріали надаються безкоштовно, включаючи роздаткові посібники, аудіозаписи та доступ до онлайн-платформ. Для сімей із віддалених регіонів передбачені онлайн-курси з підтримкою через месенджери. Моніторинг прогресу здійснюється через регулярні тестування та зворотний зв'язок від учасників, що дозволяє адаптувати програму до їхніх потреб.

Реалізація компонента соціальної інтеграції сприятиме збільшенню участі дітей ВПО у шкільних і позашкільних заходах, зменшенню випадків стигматизації та ізоляції, а також покращенню комунікаційних навичок завдяки подоланню мовних бар'єрів. Діти отримають можливість встановити дружні

стосунки з однолітками, відчувати себе частиною громади, а їхні сім'ї будуть краще інтегровані завдяки мовній підтримці та участі в спільних заходах. Шкільне середовище стане більш інклюзивним завдяки підвищенню толерантності серед учнів і педагогів.

III. Освітня підтримка.

Освітня підтримка є наступним компонентом програми, спрямованим на забезпечення доступу до якісної освіти для дітей ВПО, подолання бар'єрів у навчанні та сприяння їхній інтеграції до шкільного середовища. Компонент включає три основні напрями: матеріальну допомогу, організаційну підтримку та інклюзивні програми, які разом створюють умови для рівного доступу до освіти, враховуючи фінансові, мовні та психоемоційні потреби дітей і їхніх сімей.

1. Матеріальна допомога зосереджена на забезпеченні сімей ВПО з фінансовими труднощами необхідними ресурсами для навчання дітей. Безкоштовно надаються підручники, зошити, шкільне приладдя (ручки, олівці, рюкзаки) та доступ до позашкільних занять, таких як гуртки мистецтва, спорту чи STEM-програми. Наприклад, сім'ям видаються набори шкільних матеріалів на початку навчального року, а також ваучери на позашкільні заняття, що дозволяє дітям брати участь у розвивальних заходах без додаткових витрат. Для дітей із віддалених регіонів або тих, хто не має доступу до транспорту, забезпечується доставка матеріалів через волонтерські мережі або поштові служби. Додатково надаються цифрові ресурси, такі як доступ до освітніх онлайн-платформ, включаючи планшети чи ноутбуки для сімей, які не мають власних пристроїв. Для забезпечення прозорості розподілу допомога координується через інформаційні центри ВПО, які співпрацюють із місцевими органами освіти та благодійними організаціями. Фінансування здійснюється за рахунок державних програм, грантів міжнародних організацій та пожертв від громадських фондів, що гарантує стабільне забезпечення ресурсами.

2. Організаційна підтримка спрямована на спрощення процедур інтеграції дітей ВПО до шкільного середовища та забезпечення доступу до інформації

про освітні можливості. Процедури запису до шкіл оптимізуються шляхом створення єдиної бази даних для швидкої реєстрації, що дозволяє уникнути бюрократичних затримок, пов’язаних із відсутністю документів чи підтверджень попередньої освіти. Інформаційні центри для ВПО, розташовані в громадах із високою концентрацією переселенців, надають консультації про доступні школи, програми та додаткові освітні можливості, включаючи брошури, гарячі лінії та онлайн-чати. Наприклад, батьки можуть отримати інформацію про найближчі школи, їхні інклюзивні програми чи наявність позашкільних гуртків. Центри також допомагають із перекладом документів або отриманням дублікатів у разі втрати. Для сімей, які переїжджають, передбачена підтримка у вигляді супроводу соціальних працівників, які допомагають із адаптацією до нової школи. Співпраця з місцевими органами освіти забезпечує швидке реагування на потреби дітей, а регулярні зустрічі з батьками у форматі інформаційних сесій сприяють їхній обізнаності про права та можливості в освітній системі.

3. Інклюзивні програми розроблені для адаптації навчальних планів до потреб дітей ВПО з мовними чи психоемоційними труднощами, забезпечуючи їхню успішну інтеграцію до навчального процесу. Індивідуалізовані навчальні плани створюються для дітей, які мають труднощі з засвоєнням матеріалу через мовні бар’єри чи наслідки травматичного досвіду, включаючи додаткові заняття з української мови, математики чи інших ключових предметів. Наприклад, для дітей із недостатнім володінням українською мовою проводяться заняття з репетиторами, які використовують ігрові методи, такі як навчальні картки чи інтерактивні додатки. Для дітей із психоемоційними труднощами передбачені заняття з корекційними педагогами, які допомагають розвивати концентрацію, пам’ять і мотивацію до навчання. Школи залучають асистентів вчителів для підтримки дітей під час уроків, а також створюють «безпечні куточки» у класах, де діти можуть відпочити в разі тривожності. Програми включають тренінги для вчителів із методик інклюзивної освіти, щоб вони могли адаптувати уроки до потреб дітей ВПО, наприклад,

використовувати візуальні матеріали чи спрощені завдання. Моніторинг прогресу здійснюється через регулярні оцінки знань і зворотний зв’язок від учителів, батьків і самих дітей, що дозволяє коригувати програми відповідно до їхніх потреб.

Реалізація компонента освітньої підтримки сприятиме підвищенню доступу до якісної освіти для дітей ВПО, подоланню мовних і психоемоційних бар’єрів та покращенню їхньої успішності в навчанні. Діти отримають необхідні ресурси та підтримку для адаптації до шкільного середовища, а їхні сім’ї будуть краще поінформовані про освітні можливості та матимуть доступ до фінансової допомоги. Школи стануть більш інклюзивними завдяки підготовці педагогів і впровадженню адаптованих навчальних планів, що сприятиме створенню сприятливого освітнього середовища для всіх учнів.

IV. Підтримка сімей.

Підтримка сімей є спрямована на зміцнення здатності батьків дітей ВПО забезпечувати емоційну, соціальну та матеріальну підтримку своїм дітям, а також на сприяння їхній інтеграції до місцевих громад. Компонент включає три основні напрями: інформаційні кампанії, фінансову допомогу та соціальні заходи, які разом створюють умови для покращення добробуту сімей ВПО, зменшення їхньої ізоляції та полегшення адаптації до нового середовища.

1. Інформаційні кампанії спрямовані на підвищення обізнаності батьків ВПО про доступні соціальні, освітні та психологічні послуги, що допомагає їм ефективніше вирішувати потреби своїх дітей. Створюються інформаційні брошури, які містять детальну інформацію про шкільні програми, психологічну підтримку, медичні послуги, соціальні виплати та позашкільні можливості, доступні в громаді. Ці брошури поширюються через інформаційні центри ВПО, школи, громадські організації та онлайн-платформи, а також перекладаються на мови, якими володіють сім’ї, для подолання мовних бар’єрів. Гарячі лінії працюють у режимі 24/7, надаючи консультації з питань освіти, соціальних пільг, юридичної допомоги чи психологічної підтримки, із залученням операторів, які можуть спілкуватися кількома мовами. Додатково проводяться

інформаційні сесії в громадах, де соціальні працівники та психологи пояснюють, як отримати доступ до послуг, і відповідають на запитання батьків. Наприклад, сесії можуть включати презентації про те, як записати дитину до школи чи отримати ваучери на шкільне приладдя. Для сімей у віддалених регіонах передбачені онлайн-вебінари та чат-боти, які надають швидкий доступ до інформації через месенджери. Кампанії також включають розміщення оголошень у місцевих ЗМІ, соціальних мережах і на дошках оголошень у громадських місцях, щоб охопити якомога більше сімей.

2. Фінансова допомога зосереджена на підтримці сімей ВПО з обмеженими ресурсами шляхом надання ваучерів на шкільні матеріали, безкоштовних обідів у школах і субсидій на позашкільні заняття. Ваучери на шкільне приладдя (зошити, рюкзаки, канцелярські товари) видаються на початку навчального року через інформаційні центри ВПО або школи, що дозволяє сім’ям забезпечити дітей необхідними матеріалами без додаткових витрат. Безкоштовні обіди в школах надаються дітям ВПО для забезпечення їхнього здорового харчування, що особливо важливо для сімей із фінансовими труднощами. Субсидії на позашкільні заняття, такі як гуртки малювання, музики чи спорту, покривають витрати на участь у цих заходах, сприяючи соціалізації та розвитку дітей. Наприклад, сім’я може отримати субсидію на заняття в танцювальному гуртку, що дозволяє дитині брати участь у групових заходах із місцевими дітьми. Додатково передбачається надання одноразових грошових виплат для покриття транспортних витрат до шкіл чи позашкільних центрів для сімей, які проживають у віддалених районах. Фінансування забезпечується через державні програми, гранти міжнародних організацій і благодійні фонди, а розподіл допомоги координується через прозору систему заявок, щоб уникнути зловживань.

3. Соціальні заходи спрямовані на сприяння інтеграції сімей ВПО до місцевих громад і подолання ізоляції через організацію спільних подій для сімей ВПО та місцевих жителів. Проводяться сімейні фестивалі, де батьки та діти беруть участь у майстер-класах із рукоділля, кулінарії чи спортивних

змаганнях, що сприяє встановленню дружніх зв’язків і зменшенню відчуття «чужості». Наприклад, захід «Сімейний день творчості» може включати спільне створення картини чи організацію ярмарку, де сім’ї презентують свої вироби. Організовуються пікніки та екскурсії до місцевих парків чи музеїв, де сім’ї ВПО та місцеві жителі взаємодіють у неформальній атмосфері, що сприяє взаєморозумінню. Для дітей і батьків проводяться спільні ігрові сесії, такі як квести чи «дні відкритих дверей» у школах, що допомагають сім’ям відчути себе частиною громади. Додатково створюються батьківські групи підтримки, де сім’ї ВПО можуть обмінюватися досвідом, обговорювати виклики та отримувати поради від соціальних працівників чи психологів. Ці заходи проводяться у громадських центрах, школах або відкритих просторах, із забезпеченням безкоштовного транспорту та харчування для учасників. Координація здійснюється місцевими органами влади та громадськими організаціями, які залучають волонтерів для організації подій. Результати оцінюються через анкетування учасників і аналіз рівня їхньої участі в громадському житті.

Реалізація компонента підтримки сімей сприятиме підвищенню обізнаності батьків ВПО про доступні послуги, покращенню їхньої здатності підтримувати дітей і забезпечувати їхні базові потреби. Фінансова допомога зменшить економічний тиск на сім’ї, дозволяючи дітям брати участь у шкільних і позашкільних заходах. Соціальні заходи посилять інтеграцію сімей до місцевих громад, зменшивши ізоляцію та сприяючи формуванню соціальних зв’язків. У довгостроковій перспективі це створить сприятливі умови для стабільної адаптації сімей ВПО до нового середовища.

Механізми реалізації програми соціально-педагогічного захисту дітей ВПО включають створення міжвідомчої робочої групи за участю Міністерства освіти і науки, Міністерства соціальної політики, міжнародних організацій і місцевих громадських організацій для координації зусиль, залучення фінансування з державних бюджетів, грантів і благодійних внесків для забезпечення стабільного ресурсного забезпечення, регулярне оцінювання

ефективності через анкетування учасників, аналіз психоемоційного стану дітей і відгуки батьків, а також пілотне впровадження в регіонах із високою концентрацією ВПО з подальшим масштабуванням на національний рівень, що гарантує сталість і доступність програми.

Отже, розроблена програма соціально-педагогічного захисту дітей ВПО в умовах війни спрямована на подолання ключових проблем, виявлених у дослідженні: високої тривожності, психосоматичних проявів, соціальної дезадаптації, обмеженого доступу до освіти та недостатньої підтримки сімей. Основні потреби включають психологічну допомогу, групові заняття для соціалізації, доступ до освітніх ресурсів, мовну підтримку та програми для батьків. Комплексний підхід, який враховує вікові особливості дітей і контекст війни, передбачає координацію зусиль держави, міжнародних і громадських організацій, стабільне фінансування та професійну підготовку спеціалістів. Реалізація програми сприятиме психоемоційній стабільності, соціальній інтеграції та освітньому прогресу дітей ВПО, а також підтримці їхніх сімей у новому середовищі.

2.3. Рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни

Для підвищення ефективності соціально-педагогічного захисту дітей внутрішньо переміщених осіб різного віку в умовах війни пропонується низка рекомендацій, які враховують психоемоційні, соціальні, освітні та матеріальні потреби дітей і їхніх сімей, а також виклики воєнного контексту. Ці рекомендації спрямовані на посилення доступності, інклюзивності та сталості заходів, забезпечуючи комплексну підтримку та адаптацію до мінливих умов.

1. Для забезпечення психологічної підтримки дітей ВПО різного віку необхідно створити мобільні психологічні бригади, які працюватимуть у віддалених і прифронтових громадах, надаючи консультації в дитячих садках,

школах чи тимчасових притулках. Для дошкільнят акцент робиться на ігрових методах, таких як казкотерапія чи пісочна терапія, щоб зменшити тривожність через знайомі форми взаємодії. Молодші школярі потребують індивідуальних і групових сесій з арт-терапією та релаксаційними вправами, тоді як для підлітків ефективними будуть тренінги з розвитку емоційної саморегуляції та групові дискусії для обробки травматичного досвіду. Впровадження захищених онлайн-платформ для консультацій забезпечить доступність для сімей, які не можуть відвідувати фізичні кабінети через воєнні ризики чи віддаленість, із адаптацією форматів до вікових груп: інтерактивні ігри для дошкільнят, структуровані заняття для молодших школярів і вебінари для підлітків. У громадах варто облаштувати пункти цифрового доступу з планшетами та стабільним зв'язком, а також розробити бібліотеку офлайн-відеоуроків із техніками психологічної самодопомоги, адаптованих до віку дітей. Психологи мають проходити регулярну супервізію.

Додатково рекомендується впровадити програми наставництва, де психологи чи волонтери надають довгострокову підтримку дітям, допомагаючи їм розвивати стійкість до стресу, а також організувати «гарячі точки» психологічної допомоги в зонах активних бойових дій для негайного реагування на кризові стани. Ще однією рекомендацією є створення дитячих «груп стійкості», де діти різного віку вчаться технікам подолання стресу через ігри, творчість чи командні завдання, адаптовані до їхнього рівня розвитку.

2. Соціальна інтеграція дітей ВПО потребує розширення позашкільних заходів, адаптованих до вікових особливостей. Для дітей дошкільного віку рекомендується організовувати ігрові групи в дитячих садках чи громадських центрах, де вони разом із місцевими дітьми беруть участь у творчих заняттях, таких як ліплення чи театралізовані ігри. Молодші школярі виграють від змішаних гуртків (спорт, малювання, музика), які сприяють дружнім зв'язкам через спільні проєкти, наприклад, створення групових арт-інсталяцій. Для підлітків ефективними будуть клуби за інтересами, як-от медіа чи технологічні гуртки, що дозволяють висловлювати себе та розвивати лідерські якості.

Міжкультурні фестивалі, де діти всіх вікових груп презентують свої таланти, допоможуть зменшити ізоляцію та сформувати позитивне ставлення до різноманітності. Тренінги з толерантності для учнів, вихователів і вчителів мають бути адаптованими до різного віку дітей: ігрові для дошкільнят, інтерактивні для молодших школярів і дискусійні для підлітків, із акцентом на протидію стигматизації. Забезпечення транспорту та онлайн-альтернатив, таких як віртуальні конкурси, підвищить доступність.

Також рекомендується організувати програми міжрегіонального обміну, де діти ВПО з різних громад беруть участь у спільних заходах, таких як літні табори чи творчі ретрити, що сприяє розширенню їхнього соціального кола та обміну досвідом. Ще одна рекомендація – створення «клубів амбасадорів інклюзії», де активні підлітки ВПО разом із місцевими однолітками розробляють ініціативи для підвищення толерантності в школах, наприклад, кампанії проти булінгу чи презентації про культурне розмаїття. Також варто впровадити програми «соціального менторства», у яких місцеві діти виступають наставниками для дітей ВПО, допомагаючи їм адаптуватися до нового середовища через спільні хобі чи навчальні проєкти, що особливо ефективно для молодших школярів і підлітків. Ці ініціативи сприятимуть формуванню міцних соціальних зв’язків і зменшенню бар’єрів між дітьми ВПО та місцевими громадами.

3. Освітня підтримка для дітей ВПО різного віку потребує створення централізованої цифрової платформи для спрощення запису до дитячих садків і шкіл, із можливістю подання заявок он-лайн і отримання дублікатів документів. Платформа має бути багатомовною та надавати інформацію про дошкільні, шкільні та позашкільні програми, із чат-ботами для швидких консультацій. Матеріальна допомога включає надання наборів для творчості дошкільнятам, шкільного приладдя молодшим школярам і цифрових пристроїв підліткам для онлайн-навчання, з безкоштовним доступом до Інтернету через партнерства з телекомунікаційними компаніями. Інклюзивні програми мають бути адаптовані: ігрове навчання для дошкільнят, додаткові заняття з мови та

математики для молодших школярів і кар'єрне орієнтування для підлітків. Тренінги для педагогів із методик роботи з дітьми з травматичним досвідом і створення «безпечних куточків» у закладах освіти допоможуть врахувати психоемоційні потреби. Менторські програми за участю старших учнів чи волонтерів підтримуватимуть дітей у навчанні.

Варто розробити модульні навчальні програми, які дозволяють дітям ВПО приєднуватися до навчання в будь-який момент року, а також запровадити курси цифрової грамотності для підлітків, щоб полегшити доступ до онлайн-освіти. Додатково рекомендується створення мобільних освітніх хабів, які доставляють навчальні матеріали та проводять заняття в громадах із обмеженим доступом до шкіл, із фокусом на адаптовані програми.

4. Підтримка сімей ВПО передбачає створення багатомовних інформаційних ресурсів, таких як онлайн-портали, чат-боти та гарячі лінії, які надають інформацію про послуги для дітей різного віку. Брошури та вебінари мають бути адаптовані до потреб батьків дошкільнят (інформація про дитячі садки), молодших школярів (шкільні програми) і підлітків (позашкільні можливості). Мікрогранти на транспорт, житло чи комунальні послуги зменшать фінансовий тиск, із прозорим розподілом через місцеві органи влади. Соціальні заходи, як-от сімейні пікніки чи майстер-класи, сприятимуть інтеграції: ігрові для дошкільнят, творчі для молодших школярів і дискусійні для підлітків із батьками. Батьківські групи підтримки, офлайн чи онлайн, допоможуть обмінюватися досвідом. Забезпечення транспорту та харчування підвищить доступність.

Додатково варто організувати тренінги з фінансової грамотності для батьків, щоб допомогти ефективно управляти ресурсами, а також створити мережу сімейних консультантів, які надаватимуть індивідуальну підтримку в адаптації до нового середовища. Ще одна рекомендація – це запровадження програм «сімейного наставництва», де місцеві сім'ї підтримують сім'ї ВПО, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов через спільні активності та обмін досвідом.

5. На системному рівні необхідно створити координаційну раду за участю державних і міжнародних організацій для моніторингу та розподілу ресурсів, із урахуванням потреб дітей різного віку. Стабільне фінансування забезпечуватиметься через довгострокові гранти від UNESCO, UNICEF і державні програми, з прозорою системою розподілу через онлайн-платформу. Система оцінки ефективності базуватиметься на адаптованих опитуваннях і аналізі прогресу дітей у психоемоційному, соціальному та освітньому аспектах. Пілотні проєкти в регіонах із високою концентрацією ВПО допоможуть визначити кращі практики для масштабування.

Для відстеження потреб і забезпечення безперервності підтримки дітей ВПО різного віку рекомендується створити національну базу даних, яка міститиме інформацію про місце проживання, освітні, психологічні та соціальні потреби дітей, а також контактні дані їхніх сімей. Ця база даних, захищена відповідно до стандартів конфіденційності, дозволить координувати надання послуг, уникати дублювання зусиль і швидко реагувати на зміни в ситуації, наприклад, при нових хвилях переміщення. Доступ до бази матимуть уповноважені органи, громадські організації та міжнародні партнери, що забезпечить ефективний розподіл ресурсів. Паралельно необхідно розробити гнучкі протоколи реагування на зміни в безпековій ситуації, які включають сценарії для швидкого розгортання мобільних психологічних бригад, переведення освіти в онлайн-формат і забезпечення аварійними наборами в зонах підвищеного ризику. Ці протоколи мають бути адаптованими до вікових груп і регулярно оновлюватися на основі аналізу безпекової ситуації. Для забезпечення сталості заходів варто передбачити резервне фінансування та тренінги для фахівців із реагування на кризові ситуації, щоб гарантувати безперебійність підтримки навіть у нестабільних умовах.

6. У воєнному контексті плани реагування на кризові ситуації мають включати психологічну підтримку в укриттях через мобільні бригади, які проводять ігрові заняття для дошкільнят, релаксаційні вправи для молодших школярів і групові дискусії для підлітків. Онлайн-освіта забезпечуватиметься

через цифрові пристрої та офлайн-хаби в безпечних зонах, із адаптованими уроками для різних вікових груп. Навчання навичкам психологічної самодопомоги, таких як дихальні вправи чи візуалізація, проводитиметься через офлайн- і онлайн-тренінги, із багатомовними матеріалами.

Додатково варто розробити мобільні додатки з інструкціями для швидкого реагування на стресові ситуації, які включають прості техніки заспокоєння та контакти екстрених служб. Тренінги з безпеки для дітей і батьків, що охоплюють дії під час обстрілів чи евакуації, підвищать їхню готовність до надзвичайних ситуацій. Створення «аварійних наборів» для сімей ВПО, які містять базові навчальні матеріали, психологічні посібники, аптечки першої допомоги та контакти екстрених служб, забезпечить підтримку в умовах раптових переміщень чи криз, допомагаючи сім’ям зберігати стабільність у складних обставинах.

Таким чином, реалізація запропонованих рекомендацій щодо вдосконалення соціально-педагогічного захисту дітей ВПО різного віку в умовах війни сприятиме створенню гнучкої, інклюзивної та сталої системи підтримки, яка враховує психоемоційні, соціальні, освітні та матеріальні потреби дітей і їхніх сімей. Посилення психологічної підтримки через мобільні бригади та онлайн-платформи, розширення позашкільних активностей і тренінгів із толерантності, створення цифрової платформи для освіти, надання мікрогрантів і організація соціальних заходів для сімей, а також системні вдосконалення через координаційну раду та стабільне фінансування забезпечать комплексну адаптацію дітей ВПО до нових умов. Додаткові заходи, такі як молодіжні ініціативи, модульні навчальні програми, сімейне наставництво та аварійні набори, підвищать стійкість дітей і сімей до воєнних викликів, сприяючи їхній інтеграції та добробуту.

ВИСНОВКИ

Дослідження соціально-педагогічного захисту дітей ВПО в умовах війни в Україні дозволило систематизувати теоретичні засади, виявити ключові проблеми та потреби, а також розробити практичні заходи для їхньої підтримки. Проведений аналіз наукової літератури, нормативно-правової бази та емпіричні дані забезпечили комплексне розуміння особливостей захисту дітей ВПО. Це дозволило зробити наступні висновки.

1. Аналіз наукової літератури дозволив визначити соціально-педагогічний захист дітей як комплексну систему заходів, що поєднує соціальні та педагогічні компоненти для забезпечення благополуччя, соціалізації, освіти та психоемоційного розвитку дитини. Цей захист вирізняється міждисциплінарним характером, поєднуючи правові, психологічні та освітні аспекти, і орієнтується на створення безпечного середовища, особливо для дітей у кризових ситуаціях, таких як війна. Сутність соціально-педагогічного захисту полягає в його багатофункціональності, що включає захисну, адаптаційну, освітню, профілактичну та реабілітаційну функції, спрямовані на подолання соціальних і психологічних бар'єрів та сприяння гармонійному розвитку особистості.

Особливості соціально-педагогічного захисту дітей проявляються через його принципи: гуманізм, індивідуальний підхід, комплексність, конфіденційність і безпека. Застосування системного, діяльнісного, соціалізаційного, аксіологічного, особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів забезпечує цілісну підтримку, сприяючи розвитку соціальних навичок, емоційної стабільності та інтелектуального потенціалу дитини. Ці принципи та підходи створюють теоретичну основу для ефективної роботи фахівців із дітьми.

2. Встановлено, що правовий статус ВПО в Україні регулюється Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який

гарантує права на освіту, соціальні послуги та захист від дискримінації. Проте практична реалізація цих прав ускладнена через недостатнє фінансування, бюрократичні бар'єри та обмежену інфраструктуру в регіонах, що приймають ВПО. Соціальні аспекти включають втрату ресурсів (житла, соціальних зв'язків, роботи), що призводить до ізоляції та стигматизації, а також психологічні травми, які ускладнюють адаптацію дітей ВПО до нових умов.

Психолого-педагогічні особливості дітей ВПО, які зазнають впливу воєнних подій проявляються у високому рівні тривожності, психосоматичних розладах, зниженні мотивації до навчання та труднощах у соціалізації. Діти дошкільного віку часто демонструють регрес у поведінці, молодші школярі – труднощі з концентрацією, а підлітки – замкненість або агресивність. Ці особливості зумовлені не лише особистими переживаннями, але й зміною соціального оточення, втратою близьких або домівки, а також обмеженим доступом до стабільного освітнього процесу. Вплив воєнного контексту посилює ці проблеми, оскільки діти ВПО часто переживають травматичний досвід, що може призводити до ПТСР, хронічного відчуття небезпеки та зниження довіри до оточуючого світу.

3. На основі емпіричного дослідження (анкетування, інтерв'ю, спостереження) виявлено ключові проблеми дітей ВПО: високий рівень тривожності та психосоматичних проявів, обмежений доступ до освіти через брак технічних засобів і мовні бар'єри, а також соціальну дезадаптацію, спричинену ізоляцією та стигматизацією. Батьки повідомляли про труднощі з інтеграцією дітей до нового шкільного середовища, а соціальні педагоги та психологи вказували на брак спеціалізованих ресурсів і підготовки для роботи з дітьми, які мають травматичний досвід. Ці проблеми посилюються недостатньою координацією між освітніми та соціальними службами.

Виявлені потреби дітей ВПО включають психологічну підтримку для подолання травм, групові заняття для соціалізації, доступ до освітніх ресурсів (підручники, гаджети, Інтернет), мовні курси для подолання бар'єрів і програми підтримки сімей. Емпіричні дані підтвердили необхідність адаптованих заходів,

що враховують психоемоційні та соціальні особливості дітей ВПО.

4. Розроблено програму соціально-педагогічного захисту дітей ВПО, яка включає чотири компоненти: психологічну підтримку, соціальну інтеграцію, освітню підтримку та підтримку сімей. Психологічна підтримка передбачає індивідуальні та групові заняття з арт-терапії, казкотерапії та тренінгів із саморегуляції, адаптованих до вікових груп, а також тренінги для батьків із розпізнавання стресу в дітей. Соціальна інтеграція охоплює позашкільні гуртки, тренінги з толерантності та мовні курси для подолання ізоляції та стигматизації, сприяючи встановленню дружніх зв'язків. Освітня підтримка забезпечує матеріальну допомогу, організаційну підтримку та інклюзивні програми з індивідуалізованими планами навчання. Підтримка сімей включає інформаційні кампанії, фінансову допомогу та соціальні заходи для інтеграції до громад. Програма має реалізовуватися через міжвідомчу координацію, стабільне фінансування та пілотне впровадження в регіонах із високою концентрацією ВПО, що забезпечить її сталість і ефективність у вирішенні виявлених проблем.

5. Надано рекомендації для вдосконалення соціально-педагогічного захисту дітей ВПО, що враховують вікові особливості та воєнний контекст. Пропонується створення мобільних психологічних бригад і онлайн-платформ із адаптованими заняттями для різних вікових груп дітей, розширення позашкільних активностей, міжкультурних фестивалів і програм менторства для соціальної інтеграції, а також централізована цифрова платформа для доступу до освіти, доповнена матеріальною підтримкою. Для сімей рекомендуються багатомовні інформаційні ресурси, мікрогранти та тренінги з фінансової грамотності. На системному рівні пропонується створення координаційної ради, національної бази даних і гнучких протоколів реагування на кризи, забезпечених стабільним фінансуванням, що сприятиме ефективній адаптації дітей ВПО до нових умов та їхньому добробуту.

Такими чином, мета дослідження досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєксєєнко Т. Ф., Бибик Д. Д., Гончар Л. В., Куниця Т. Ю. Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців : посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 208 с.
2. Бандурка І. О. Система захисту дітей від жорстокого поводження та попередження насильства в сім'ї. *Форум права*. 2014. № 2. С. 47-57. URL: http://nbuv.gov.ua/j–pdf/FP_index.htm_2014_2_10.pdf.
3. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Науковий світ, 2006. 363 с.
4. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація дітей із родин вимушених переселенців. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. *Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* 2019. № 2 (49). С.19-30.
5. Бондарчук Ю. П., Єщенко М. Г. Реалізація прав дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. *Проблеми становлення правової демократичної держави*. 2023. № 1. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.1.
6. Брайченко Т. В., Якухіна Н. О. Соціальна адаптація дітей із родин внутрішньо переміщених осіб. *Педагогічний вісник*. 2023. № 3 (113). С. 97-100.
7. Веремєєва Т. В Україні понад 3,6 млн. переселенців: де їх найбільше та з якими проблемами стикаються. *РБК-Україна.* 2024. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-ponad-3-6-mln-pereselentsiv-de-yih-1728644261.html.
8. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Дж. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів : Свічадо, 2014. 410 с.
9. Війна та освіта : Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на

українські школи. Звіт за результатами дослідження / І. Когут та ін. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved_overview-report-2022-web.pdf

10. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
11. Грохольський В. Л., Швець Л. В. Окремі аспекти реалізації прав, свобод та обов'язків внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 9-13. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/4/4.pdf.
12. Гуріч В. О. Сутність соціально-педагогічної діяльності по захисту прав дитини. *Вісник Запорізького державного університету*. 2002. № 1. С. 1-5. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2349.pdf.
13. Допомога дітям, постраждалим внаслідок воєнного конфлікту. Довідник вихователя дошкільного навчального закладу / за ред. Н. В. Пророк. Слов'янськ : ПП «Канцлер», 2015. 84 с.
14. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19 (1). С. 204-213. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/32310791.pdf.
15. Зданевич Л. В., Цегельник Т. М., Новак О. М. Теоретико-методологічні засади психолого-педагогічного супроводу дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах закладу дошкільної освіти. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 2. С. 992-1003. DOI: 10.52058/2786-6165-2025-2(32)-992-1003.
16. Зобенько Н. А. Сучасні підходи до підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах класичного університету. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота.* 2013. Вип. 29. С. 48-52.
17. Ігнатенко К. Соціальний захист дітей в діяльності державних організацій на сході України. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8, № 3. P. 329-340.

18. Кобець М. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльне аналітичне право*. 2016. № 1. С. 199-202.
19. Конвенція про статус біженців : документ 995_011 від 28.07.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
20. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк : РВВ-Вежа Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
21. Кривенко Ю. Глобалізаційний контекст міграційних процесів в Україні : дис. … канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2012. 177 с.
22. Кубіцький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2017. 359 с.
23. Левченко В. В., Луценко О. В. Вплив військових подій на психічне здоров'я дітей. *ГАБІТУС*. 2023. № 50. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.50.15.
24. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки*. 2019. № 11. С. 44-50. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2019-11-6.
25. Лютий В., Дуля А. Сім'ї ВПО з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 49-58. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.7.
26. Лях В. В. Соціально-педагогічна робота із внутрішньо переміщеними особами та членами їхніх сімей. *Science, education, technology and society in the context of globalization*. conference proceedings. Tampere, Finland, 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/378868916_Socialno-pedagogicna_robota_iz_vnutrisno_peremisenimi_osobami_ta_clenami_ihnih_simej.
27. Маліновська О. Я., Рудзінська Р. О. Суть поняття «соціальний захист» у загальній системі соціальної політики. *Вісник ДДФА. Економічні науки*.

2013. № 2. С. 8-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddfae_2013_2_3.

28. Маслова В. В. Соціально-педагогічні технології підготовки працівників для роботи з внутрішньо переміщеними особами. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/74515424.pdf.
29. Мельник Ю., Шаргородська С. Соціальний педагог та його професійна діяльність. Київ : Вид. дім «Шкільний світ», 2006. 80 с.
30. Мельничук Т. І. Соціально-психологічний супровід, як умова соціалізації усиновленої дитини в сім'ї. *Наука і освіта*. 2013. № 7. С. 178-183.
31. Мельничук Т. І., Лосєва О. В. Психолого-педагогічна інтеграція дітей у дошкільний заклад із сімей внутрішньо переміщених осіб. *Психологічний часопис*. 2018. № 1 (11). С. 114-125.
32. Менджул М. В., Паніна Ю. С. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293-297.
33. Моргун Н. Психологічна підтримка дітей у сім'ях вимушених переселенців. *Стрес від війни крізь призму вікової психології* : матеріали круглого столу (м. Київ, 10 берез. 2025 р.). Київ, 2025. С. 23-26.
34. Наливайко Л., Орєшкова А. Внутрішньо переміщені особи : визначення поняття. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 34-39.
35. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / авт. кол.: Г. М. Герило, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
36. Петрочко Ж. В. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.05. Київ, 2011. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36197/1/petrochko.pdf.
37. Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : дис. … канд. юр. наук : 12.00.05. Одеса, 2008. 232 с.

38. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / за ред. П. Д. Пилипенко. Київ : Істина, 2007. 434 с.
39. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text.
40. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text.
41. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посіб. / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ Вид-во «Логос». 207 с.
42. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соц. сфери / за ред. Л. С. Волинець. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.
43. Путінцев А. В., Пащенко Ю. Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України : сутність, поняття, підходи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики*. 2018. № 9. С. 110-121. URL: http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/xtQNxOpxpLu5m2UOqLcS.pdf.
44. Римаренко Ю. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний вимір. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика : енциклопедія. Київ : Довіра, 1998. 184 с.
45. Роговенко М. Психологічні особливості переживання стресу дітьми в умовах війни. *Стрес від війни крізь призму вікової психології* : матеріали круглого столу (м. Київ, 10 берез. 2025 р.). Київ, 2025. С. 41-44.
46. Роговська О. О., Бабачанах С. М. Проблеми інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб до приймаючої громади. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування.* 2024. Т. 1, вип. 12. С. 540-555. URL:

https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/320597/311202.

47. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи : навч.-метод. посіб. Львів : Растр-7, 2021. 324 с.
48. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 84. С. 103-108.
49. Силкіна С. А. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах нового поселення. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 3 (181). С. 69-79. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747- 2022-3(181)-69-79.
50. Система захисту дітей від жорстокого поводження : навч.-метод. посіб. / Л. С. Волинець та ін. ; ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна. Київ : Держсоцслужба, 2005. 395 с.
51. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи : співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 154-159.
52. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1980. Т. 6. 483 с.
53. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
54. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім’ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посіб. / заг. ред. К. Левченко, С. Золотухина, О. Мамічева. Київ : Агентство «Україна», 2015. 165 с.
55. Сучасний тлумачний словник української мови / уклад. : Л. П. Олексієнко, О. Л. Шумейко. Київ : Кобза, 2004. 544 с.
56. Тараненко О. Переселенці, біженці, вигнанці? Семантично-ціннісна невизначеність статусу ВПО в українській масовій свідомості. *Діалог : медіастудії*. 2017. Вип. 23. С. 70-89.
57. Теоретико-методичні засади психолого-педагогічного супроводу виховання і розвитку дошкільників із родин учасників бойових дій і внутрішньо переміщених осіб : монографія / І. О. Луценко та ін. Переяслав : Домбровська Я. М., 2021. 265 с.

58. Терьошина Д. Д. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців. *Соціальна робота :* матеріали 79-ї звітної студентської наук. конф. (м. Одеса, 24-28 квіт. 2023 р.) Одеса, 2023. С. 428-433. URL: https://dspace.onu.edu.ua/items/b5c70a6c-c425-4fea-895c-4b2f60bd7240.
59. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота : теорія і практика : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 574 с.
60. Хмуринська Т. О. Визначення специфіки соціально-педагогічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 20. С. 168-170.
61. Хомишин І. Реалізація права на освіту внутрішньо переміщеними особами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2017. Вип. 884. С. 186-192. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13343/30.pdf.
62. Чернета С. Ю. Соціальний педагог у системі соціально-правового захисту дітей та молоді. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 23. С. 262-264. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4306/3/Chernet.pdf.
63. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Право, публічне управління та адміністрування.* 2024. URL: https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-04/2024-11-02-04.
64. Щербакова О., Кондрацька Л., Беженська А. Вікові особливості психоемоційного стану підлітків в умовах війни. *ГАБІТУС*. 2023. № 55. С. 67-71. DOI: https://doi.org/10.32782/ 2663-5208.2023.55.11.
65. Kamperman A. M., Komproe I. H., de Jong J. T. V. M. Migrant mental health : A model for indicators of mental health and health care consumption. *Health Psychology*. 2007. № 26. P. 96-104. DOI: https://doi.org/10.1037/0278-6133.26.1.96.
66. Nikolajchuk M. The constituent elements of the mechanism of regulation of

migration processes of the ruralpopulation. *Rehional'na ekonomika*. 2005. Vol. 3. P. 105-112.

67. Ryan D. et al. Theoretical Perspectives on Post-Migration Adaptation and Psychological Well-Being among Refugees : Towards a Resource-Based Model. *Journal of Refugee Studies*. 2008. Vol. 21. № 1. P. 1-18.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкети для дослідження проблем і потреб дітей ВПО у сфері соціально-педагогічного захисту

А. 1. Анкета для дітей ВПО

Мета: оцінити доступ до освіти, рівень психологічної підтримки та соціальної інтеграції з точки зору дітей ВПО.

Інструкція: Привіт! Ми хочемо дізнатися, як тобі живеться і вчиться в новому місці. Відповідай на запитання, обираючи один варіант або пишучи коротку відповідь, якщо потрібно. Твої відповіді ніхто не побачить, вони секретні.

1) Скільки тобі років? _____

2) Як ти вчишся у школі?

ходжу до школи щодня

вчуся он-лайн

і в школі, і он-лайн

3) Чи є в тебе комп’ютер, планшет для навчання?

так, усе є

є, але не завжди працює (що саме?): _____

немає

4) Чи подобається тобі в новій школі?

так, дуже

трохи

ні (чому?): _____

5) Чи легко тобі дружити з іншими дітьми в школі?

так, легко

іноді важко (чому?): _____

дуже важко (чому?): _____

6) Чи розмовляєш ти з кимось (наприклад, психологом чи вчителем), коли тобі сумно чи страшно?

так, часто

іноді

ні

7) Чи ходиш ти на гуртки, спортивні заняття чи інші цікаві заходи?

так (які саме?): _____

ні (чому?): _____

8) Чи відчуваєш ти, що тебе приймають у школі?

так

трохи

ні (чому?): _____

9) Що тобі допомагає почуватися краще в школі чи з друзями?

_____

10) Що б ти змінив у школі, щоб тобі було комфортніше?

_____

А.2. Анкета для батьків дітей ВПО

Мета: визначити доступ сім’ї до освітніх і соціальних ресурсів, оцінити якість психологічної підтримки та бар’єри в інтеграції дітей.

Інструкція: Будь ласка, відповідайте чесно. Ваші відповіді допоможуть покращити підтримку для дітей ВПО. Вони є конфіденційними.

1) Скільки років вашій дитині? _____

2) Як навчається ваша дитина в школі?

Очно

Дистанційно

Змішаний формат (очно та дистанційно)

3) Чи має ваша дитина комп’ютер, планшет, доступ до Інтернету для навчання?

Так, усе є

Є, але не завжди працює (що саме?): _____

Немає

Чи отримує ваша сім’я фінансову допомогу для дітей ВПО?

Так, регулярно

Так, але з труднощами (якими?): _____

Ні

Чи отримує ваша дитина психологічну підтримку (наприклад, бесіди з психологом, заняття)?

Так, регулярно

Іноді

Ні (чому?): _____

Чи стикається ваша дитина з труднощами у спілкуванні з іншими дітьми в школі?

Ні

Так (якими?): _____

Чи відчуваєте ви, що школа підтримує вашу дитину достатньо?

Так

Трохи

Ні (чого бракує?): _____

Чи брали ви участь у консультаціях чи заходах для батьків ВПО?

Так (яких?): _____

Ні

9) Які найбільші труднощі у навчанні чи адаптації вашої дитини в школі?

_____

10) Що, на вашу думку, потрібно для кращої підтримки вашої дитини в

школі? _____

А. 3. Анкета для соціальних педагогів

Мета: оцінити підготовленість соціальних педагогів до роботи з дітьми ВПО, які навчаються в школі, доступність ресурсів і рівень інклюзивності шкільного середовища.

Інструкція. Відповідайте на запитання, обираючи один варіант або надаючи коментар. Ваші відповіді є конфіденційними.

1) Чи працюєте ви з дітьми ВПО у вашій школі?

Так (приблизно скільки дітей?): _____

Ні

2) Чи проходили ви тренінги з роботи з дітьми ВПО чи травмованими дітьми?

Так (які саме?): _____

Ні

3) Чи відчуваєте ви себе підготовленим до роботи з дітьми ВПО?

Так

Частково

Ні (чому?): _____

4) Чи застосовуються у вашій школі спеціальні програми для дітей ВПО (наприклад, групові заняття, ігрові методики)?

Так (які саме?): _____

Ні

Чи є у школі доступ до шкільного психолога для дітей ВПО?

Так, регулярно

Іноді

Ні

Чи проводяться у вашій школі позашкільні заходи (гуртки, спортивні секції) для дітей ВПО?

Так (які?): _____

Ні

Чи помічали ви випадки стигматизації чи булінгу дітей ВПО у школі?

Ні

Так (як часто та що робиться?): _____

Які труднощі ви відчуваєте в роботі з дітьми ВПО в школі?

(Напишіть): _____

Що, на вашу думку, потрібно для кращої підтримки дітей ВПО у школі?

(Напишіть): _____

А. 4. Анкета для шкільних психологів

Мета: оцінити доступність і якість психологічної підтримки для дітей ВПО, які навчаються в школі, та підготовленість психологів до роботи з травмованими дітьми.

Інструкція. Відповідайте на запитання, обираючи один варіант або надаючи коментар. Ваші відповіді є конфіденційними.

Скільки дітей ВПО ви обслуговуєте у своїй школі?

Менше 10

10–20

Понад 20

Жодного

Чи проходили ви тренінги з роботи з травмованими дітьми чи дітьми ВПО?

Так (які саме?): _____

Ні

Які методи психологічної підтримки ви використовуєте для дітей ВПО?

Арт-терапія

Групові заняття

Індивідуальні консультації

Інше (вкажіть): _____

Не застосовую

Чи вистачає вам часу та ресурсів для роботи з дітьми ВПО?

Так

Частково

Ні (чого бракує?): _____

Чи співпрацюєте ви з соціальними педагогами для підтримки дітей ВПО?

Так, регулярно

Іноді

Ні

Чи помічали ви ознаки тривожності чи інших психоемоційних проблем у дітей ВПО?

Так (які саме?): _____

Ні

Чи співпрацюєте ви з громадськими організаціями чи іншими партнерами для підтримки дітей ВПО?

Так (з ким?): _____

Ні

Які основні труднощі ви відчуваєте в наданні психологічної підтримки дітям ВПО? _____

Що, на вашу думку, могло б покращити психологічну підтримку дітей ВПО у школі? _____

Додаток Б

Опитування для соціальних педагогів щодо підтримки дітей ВПО

Мета: визначити бар’єри в роботі соціальних педагогів із дітьми ВПО, які навчаються в школі, та оцінити наявні можливості для їхньої підтримки в шкільному та громадському середовищі.

Інструкція. Будь ласка, відповідайте на запитання, обираючи один варіант відповіді або надаючи короткий коментар, де це необхідно. Ваші відповіді є конфіденційними і будуть використані для покращення підтримки дітей ВПО.

1) Чи працюєте ви з дітьми ВПО у вашій школі?

Так (вкажіть приблизну кількість дітей): _____

Ні

2) Як часто ви взаємодієте з дітьми ВПО у своїй роботі?

Щодня

Кілька разів на тиждень

Рідко

Не взаємодію

3) Чи проходили ви спеціалізовані тренінги з роботи з дітьми ВПО або травмованими дітьми?

Так (вкажіть, які саме): _____

Ні

4) Чи відчуваєте ви себе достатньо підготовленим до роботи з дітьми ВПО?

Так

Частково

Ні (чому?): _____

5) Які методики ви використовуєте для підтримки дітей ВПО у школі? (Можна обрати кілька варіантів)

Групові заняття (наприклад, ігрові чи соціалізаційні)

Індивідуальні бесіди

Арт-терапія чи творчі заняття

Співпраця з батьками

Інше (вкажіть): _____

Не застосовую спеціальних методик

6) Які основні бар’єри ви відчуваєте в роботі з дітьми ВПО? (Можна обрати кілька варіантів)

Недостатня підготовка чи знання

Брак часу через велике навантаження

Обмежений доступ до ресурсів (матеріали, обладнання)

Недостатня співпраця з іншими фахівцями (психологами, вчителями)

Інше (вкажіть): _____

7) Чи є у вашій школі доступ до шкільного психолога для підтримки дітей ВПО?

Так, регулярно

Іноді

Ні

8) Чи проводяться у вашій школі позашкільні заходи (гуртки, спортивні секції) для дітей ВПО?

Так (вкажіть, які саме): _____

Ні

9) Чи помічали ви випадки стигматизації чи булінгу дітей ВПО у шкільному середовищі?

Ні

Так (як часто та які заходи вживаються?): _____

10) Чи співпрацюєте ви з громадськими організаціями чи іншими партнерами для підтримки дітей ВПО?

Так (вкажіть, з ким): _____

Ні

11) Які ресурси чи можливості є у вашій школі для підтримки дітей ВПО?

_____

12) Які основні труднощі ви відчуваєте в організації соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО?

_____

13) Що, на вашу думку, могло б покращити соціально-педагогічну підтримку дітей ВПО у школі?

_____

Додаток В

Напівструктуровані інтерв'ю для дослідження проблем і потреб дітей ВПО у сфері соціально-педагогічного захисту

В.1. Інтерв'ю для дітей ВПО

Мета: виявити психоемоційні проблеми (тривожність, труднощі адаптації, соціальна ізоляція) та специфічні потреби дітей ВПО, які навчаються в школі.

1. Як тобі в новій школі? Що тобі подобається, а що ні? (Мета: оцінити загальне сприйняття шкільного середовища та виявити можливі труднощі адаптації.)
2. Чи є в тебе друзі в школі? Як ви проводите час разом? (Мета: оцінити рівень соціальної інтеграції та наявність соціальних зв'язків.)
3. Чи буває тобі сумно, страшно чи важко в школі? Якщо так, що допомагає тобі почуватися краще? (Мета: виявити ознаки тривожності чи інших психоемоційних проблем.)
4. Чи розмовляєш ти з кимось (наприклад, учителем, психологом чи батьками), коли тобі потрібна допомога? Чи подобаються тобі ці розмови? (Мета: оцінити доступ до психологічної підтримки та її сприйняття.)
5. Чи є в школі заняття чи гуртки, які тобі цікаві? Чи хотів би ти брати в них участь? (Мета: виявити потреби в позашкільних активностях для соціалізації.)
6. Чи відчуваєш ти, що тебе розуміють і підтримують у школі? Якщо ні, що могло б це змінити? (Мета: оцінити відчуття прийняття та виявити бар'єри в інтеграції.)
7. Що тобі найбільше подобається робити в школі чи вдома? Що допомагає тобі бути щасливим? (Мета: виявити позитивні фактори, які сприяють психоемоційній стабільності.)
8. Чи є щось, що ти хотів би змінити в школі, щоб тобі було

комфортніше? (Мета: визначити специфічні потреби у підтримці.)

Примітка. Інтерв’юер може адаптувати запитання залежно від реакції дитини, додаючи уточнення, наприклад: «Розкажи більше про це» або «Як ти почуваєшся, коли це відбувається?».

В.2. Інтерв’ю для батьків дітей ВПО

Мета: виявити психоемоційні проблеми дітей ВПО, оцінити бар’єри в їхній адаптації та визначити потреби сімей у соціально-педагогічній підтримці.

1. Як ваша дитина адаптувалася до нової школи? Які труднощі ви помітили? (Мета: оцінити рівень адаптації та виявити проблеми в навчальному процесі.)
2. Чи помічали ви зміни в поведінці чи настрої вашої дитини після переміщення (наприклад, тривожність, замкненість)? (Мета: виявити психоемоційні проблеми, такі як тривожність чи ізоляція.)
3. Чи має ваша дитина доступ до необхідних засобів для навчання (комп’ютер, планшет, інтернет)? Які труднощі виникають у цьому? (Мета: оцінити доступ до освіти та технічні бар’єри.)
4. Чи отримує ваша дитина психологічну підтримку в школі (наприклад, бесіди з психологом чи соціальним педагогом)? Чи вважаєте ви її достатньою? (Мета: оцінити якість і доступність психологічної підтримки.)
5. Чи стикається ваша дитина з труднощами у спілкуванні з однолітками чи вчителями? Чи були випадки стигматизації чи булінгу? (Мета: виявити бар’єри соціальної інтеграції.)
6. Чи бере ваша дитина участь у позашкільних заходах (гуртки, спортивні секції)? Чи є в цьому труднощі? (Мета: оцінити доступ до позашкільних активностей і їхній вплив на соціалізацію.)
7. Які види підтримки (освітньої, психологічної, соціальної) ви вважаєте

найпотрібнішими для вашої дитини? (Мета: визначити специфічні потреби сім’ї.)

8. Які бар’єри ви відчуваєте у взаємодії зі школою чи соціальними службами? Що могло б покращити цю взаємодію? (Мета: виявити системні проблеми та потреби в підтримці батьків.)

Примітка. Інтерв’юер може уточнювати відповіді, наприклад: «Чи можете ви навести приклад?» або «Що саме допомогло б у цій ситуації?».

В.3. Інтерв’ю для соціальних педагогів

Мета: виявити бар’єри в роботі соціальних педагогів із дітьми ВПО, оцінити їхні потреби у ресурсах і визначити можливості для підтримки дітей у школі.

1. Які основні виклики ви помічаєте в роботі з дітьми ВПО у школі? (Мета: виявити бар’єри в соціально-педагогічній роботі.)

2. Які психоемоційні проблеми (наприклад, тривожність, ізоляція) ви спостерігаєте у дітей ВПО? Як ви їх підтримуєте? (Мета: оцінити поширеність психоемоційних проблем і застосовані методики.)

3. Які методи чи підходи ви використовуєте для сприяння адаптації дітей ВПО до шкільного середовища? Чи вважаєте їх ефективними? (Мета: оцінити застосовувані практики та їхню результативність.)

4. Чи стикаєтеся ви з випадками стигматизації чи булінгу дітей ВПО? Як ви реагуєте на такі ситуації? (Мета: виявити проблеми соціальної інтеграції та реакцію на них.)

5. Чи достатньо у вашій школі ресурсів (матеріальних, людських) для роботи з дітьми ВПО? Яких ресурсів бракує? (Мета: оцінити доступність ресурсів і бар’єри.)

6. Чи співпрацюєте ви зі шкільними психологами, вчителями чи

громадськими організаціями для підтримки дітей ВПО? Як проходить ця співпраця? (Мета: оцінити рівень міжпрофесійної взаємодії.)

7. Які потреби дітей ВПО, на вашу думку, є найгострішими у шкільному середовищі? (Мета: визначити пріоритетні потреби дітей.)

8. Що, на вашу думку, могло б покращити вашу роботу з дітьми ВПО (тренінги, ресурси, програми)? (Мета: виявити потреби соціальних педагогів у професійній підтримці.)